

Kasno brončano i rano željezno doba na gradini Crkvišće - Bukovlje

---

Kudelić, Andreja; Bencetić, Nikolina; Vrdoljak, Snježana

Source / Izvornik: **Annales Instituti Archaeologici, 2020, XVI, 180 - 200**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:291:619920>

Rights / Prava: [Attribution 3.0 Unported](#)/[Imenovanje 3.0](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-18**

INSTITUT ZA
ARHEOLOGIJU

Repository / Repozitorij:

[RIARH - Repository of the Institute of archaeology](#)

Annales

Instituti

Archaeologici

XVI - 2020

Godišnjak

*Instituta za
arheologiju*

Nakladnik/Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/Editor's office address

Institut za arheologiju/Institute of Archaeology
HR-10000 Zagreb, Ulica Ljudevita Gaja 32
Telefon/phone 385 (0) 1 6150250
fax 385 (0) 1 6055806
e-mail: iarh@iarh.hr
http://www.iarh.hr

Glavni i odgovorni urednik/Editor in chief

Marko Dizdar

Uredništvo/Editorial board

Katarina Botić, Hrvoje Kalafatić, Ana Konestra, Siniša Krznar, Andreja Kudelić, Bartul Šiljeg, Asja Tonc, Marina Ugarković, Mario Gavranović (Austrija), Boštjan Laharnar, Alenka Tomaž (Slovenija), Vesna Bikić, Perica Špehar (Srbija), Miklós Takács (Mađarska)

Izdavački savjet/Editorial committee

Jura Belaj, Marko Dizdar, Saša Kovačević, Goranka Lipovac Vrkljan, Daria Ložnjak Dizdar, Branka Migotti, Ivana Ožanić Roguljić, Ante Rendić Miočević, Tajana Sekelj Ivančan, Tihomila Težak Gregl, Tatjana Tkalčec, Željko Tomičić, Ante Uglešić, Snježana Vrdoljak

Lektura/Language editor

Ivana Majer i Marko Dizdar (hrvatski jezik/Croatian)

Prijevod na engleski/English translation

Marko Maras, Kristina Deskar i autori / Marko Maras, Kristina Deskar and authors

Korektura/Proofreaders

Katarina Botić

Dizajn/Design

REBER DESIGN

Računalni slog/Layout

Hrvoje Jambrek

©Institute of archaeology, Zagreb 2020.

Annales Instituti Archaeologici uključeni su u indeks/
Annales Instituti Archaeologici are included in the index:
Clarivate Analytics services – Emerging Sources Citation Index
SciVerse Scopus – Elsevier, Amsterdam

Ovaj rad licenciran je pod Creative Commons Attribution By 4.0 međunarodnom licencom /
This work is licenced under a Creative Commons Attribution By 4.0 International Licence

SADRŽAJ

Arheološka istraživanja

- 8**   **Andrea Rimpf**
Anita Rapan Papeša
Marko Dizdar

Rezultati zaštitnih istraživanja kasnoavarodobnoga groblja Šarengrad – Klopare 2019. godine

- 18**   **Marko Dizdar**

Rezultati istraživanja u Lovasu (zapadni Srijem) 2019. godine – Kasnohalštatsko i ranolatensko groblje

- 31**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar

Prilog poznavanju topografije Sotina (*Cornacum*) u rimsko doba

- 39**   **Boris Kratofil**
Marko Dizdar
Hrvoje Vulić

Zaštitno arheološko istraživanje rimskodobnoga tumula 1 u Starim Jankovcima 2017.–2019. godine

- 54**   **Katarina Botić**

Kasnoneolitičko naselje Bršadin – Pašnjak pod selom, krono-stratigrafski prikaz tri sezone arheoloških istraživanja

- 71**   **Ivana Ožanić Roguljić**
Bartul Šiljeg
Hrvoje Kalafatić

Prilog poznavanju topografije teritorija kolonije Elije Murse unutar dnevne zone kretanja (*cotidianus excursus*)

- 78**   **Dženi Los**

Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja lokaliteta AN 6 Hermanov vinograd 1 na trasi južne obilaznice grada Osijeka

- 90**   **Dženi Los**

Rezultati arheološkoga istraživanja lokaliteta AN 2 Beli Manastir – Popova Zemlja

- 103**   **Saša Kovačević**

Nova Bukovica – Sjenjak 2019. godine

CONTENTS

Archaeological Excavations

- 8**   **Andrea Rimpf**
Anita Rapan Papeša
Marko Dizdar

The results of the rescue excavations of the Late Avar Age cemetery of Šarengrad – Klopare in 2019

- 18**   **Marko Dizdar**

Research results in Lovas (Western Sirmia) in 2019 – The Late Hallstatt and the Early La Tène cemetery

- 31**   **Daria Ložnjak Dizdar**
Marko Dizdar

A contribution to the understanding of the topography of Sotin (Cornacum) in Roman period

- 39**   **Boris Kratofil**
Marko Dizdar
Hrvoje Vulić

Rescue archaeological excavations of the Roman age tumulus 1 in Stari Jankovci in 2017–2019

- 54**   **Katarina Botić**

Late Neolithic settlement Bršadin – Pašnjak pod selom, chronostratigraphic sequence of three seasons of archaeological research

- 71**   **Ivana Ožanić Roguljić**
Bartul Šiljeg
Hrvoje Kalafatić

Contribution to the topography of the territory of the colony Aelia Mursa within the daily movement zone (cotidianus excursus)

- 78**   **Dženi Los**

Results of the rescue archaeological excavations of the site AN 6 Hermanov Vinograd 1 on the southern bypass route of the city of Osijek

- 90**   **Dženi Los**

Results of the archaeological excavations of the site AN 2 Beli Manastir – Popova Zemlja

- 103**   **Saša Kovačević**

Nova Bukovica – Sjenjak in 2019

108 Marko Dizdar

Rezultati istraživanja groblja latenske kulture Zvonimirovo – Veliko polje u 2019. godini

108 Marko Dizdar

Research results of the La Tène culture cemetery at Zvonimirovo – Veliko polje in 2019

**114 Daria Ložnjak Dizdar
Marko Dizdar
Mario Gavranović
Marija Mihaljević**

Dolina na Savi – istraživanje naselja 2019. godine i osvrt na korištenje krajolika uz Savu u kasnome bronzanom dobu

**114 Daria Ložnjak Dizdar
Marko Dizdar
Mario Gavranović
Marija Mihaljević**

Dolina na Savi – Excavations of the settlement in 2019 and an overview of the use of landscape along the River Sava in the Late Bronze Age

122 Juraj Belaj

O arheološkim istraživanjima ivanovačke kapele na lokalitetu Pakrac – Stari grad 2019. godine

122 Juraj Belaj

On the archaeological excavations of the chapel of the Knights Hospitaller at the site of Pakrac – Stari Grad in 2019

**135 Branko Mušič
Barbara Horn
Filip Matijević
Ivan Valent
Tajana Sekelj Ivančan**

Geofizička istraživanja arheoloških nalazišta s pretpostavljenom željezarskom djelatnošću na primjeru lokaliteta Bakovčice, Nadbarice i Ždala

**135 Branko Mušič
Barbara Horn
Filip Matijević
Ivan Valent
Tajana Sekelj Ivančan**

Geophysical research of archaeological sites with presumed iron-working activity on the example of the sites of Bakovčice, Nadbarice, and Ždala

143 Tena Karavidović

Močvarna željezna ruda – eksperimentalno testiranje utjecaja prženja rude na postupak taljenja i krajnji proizvod

143 Tena Karavidović

Bog iron ore – experimental testing of the impact of ore roasting on the melting process and the end product

153 Saša Kovačević

Zaštitna arheološka istraživanja tumula 1 – Gomile u Jalžabetu u 2019. godine

153 Saša Kovačević

Rescue archaeological excavations of tumulus 1 – Gomila in Jalžabet in 2019

159 Saša Kovačević

IRON-AGE-DANUBE INTERREG DTP 2019. u Jalžabetu: Od istraživanja i očuvanja do prezentacije i održive uporabe arheoloških spomenika, lokaliteta i krajolika

159 Saša Kovačević

IRON-AGE-DANUBE INTERREG DTP 2019 in Jalžabet: From research and preservation to the presentation and sustainable use of archaeological monuments, sites, and landscapes

**163 Luka Štefan
Sebastijan Stingl
Tomislav Čanković
Jelena Maslač
Sanja Sekulić
Maja Mrvelj**

Topografija i reambulacija Žumberačkoga gorja

**163 Luka Štefan
Sebastijan Stingl
Tomislav Čanković
Jelena Maslač
Sanja Sekulić
Maja Mrvelj**

Topography and revision of the Žumberak range

180 Andreja Kudelić Nikolina Bencetić Snježana Vrdoljak	180 Andreja Kudelić Nikolina Bencetić Snježana Vrdoljak
Kasno brončano i rano željezno doba na gradini Crkvišće – Bukovlje	<i>Late Bronze and Early Iron Age at the hillfort of Crkvišće – Bukovlje</i>
201 Gaetano Benčić Ana Konestra Enrico Cirelli	201 Gaetano Benčić Ana Konestra Enrico Cirelli
Stari Tar/Tarovec (St. Blek, Tar) – pokušaj tipološke i funkcionalne interpretacije sakralnoga sklopa unutar srednjovjekovnoga naselja	<i>Stari Tar/Tarovec (St. Blek, Tar) – attempt at a typological and functional interpretation of the sacral complex within the medieval settlement</i>
219 +Tihomir Percan James C. M. Ahern Darko Komšo Siniša Radović Mario Novak Katarina Gerometta Lia Vidas Ivor Janković	219 +Tihomir Percan James C. M. Ahern Darko Komšo Siniša Radović Mario Novak Katarina Gerometta Lia Vidas Ivor Janković
Istraživanja u Ljubićevoj pećini kraj Marčane u sezoni 2020.	<i>Excavations in Ljubićevo Pećina near Marčana in the 2020 season</i>
229 Ana Konestra Fabian Welc Paula Androić Gračanin Kamil Rabięga Bartosz Nowacki Agnese Kukela	229 Ana Konestra Fabian Welc Paula Androić Gračanin Kamil Rabięga Bartosz Nowacki Agnese Kukela
Tipologija i organizacija otočnih naselja Raba kroz dijakronijski pristup – Prvi podaci multidisciplinarnih istraživanja	<i>Rab island settlement typology and organisation through a diachronic approach – First data from a multidisciplinary research</i>
245 Lujana Paraman Marina Ugarković Martin Steskal	245 Lujana Paraman Marina Ugarković Martin Steskal
Terenski pregled i dokumentiranje gradinskih nalazišta na širem trogirskom području u 2019. godini kao uvod u sustavno istraživanje Hiličkoga poluotoka	<i>Field survey and documenting of hillfort sites in the wider Trogir area in 2019 as an introduction to a systematic research of the Hyllean peninsula</i>
269 Maja Zeman Ana Marinković Ivana Ožanić Roguljić Marina Šiša Vivek Suzana Damiani	269 Maja Zeman Ana Marinković Ivana Ožanić Roguljić Marina Šiša Vivek Suzana Damiani
Preliminarna analiza rezultata aktivnosti istraživačko-edukacijskoga projekta Otkrivanje starih dubrovačkih katedrala (2018.–2020.)	<i>Preliminary analysis of activity results for the research and educational project Discovering the Old Dubrovnik Cathedrals (2018–2020)</i>

Kratki izvještaji o istraživanjima

283-301

Short field reports

283-301

**Ostala znanstvena djelatnost
Instituta za arheologiju**

302-314

**Additional scientific activity of the
Institute**

302-314

Arheološka istraživanja

Archaeological Excavations

1. Šaregrad – Klopare
2. Lovas – Ulica A. Starčevića
3. Sotin
4. Stari Jankovci – Jankovačka Dubrava
5. Bršadin – Pašnjak pod selom
6. Osijek
7. Osijek – Hermanov vinograd
8. Beli Manastir – Popova zemlja
9. Nova Bukovica – Sjenjak
10. Zvonimirovo – Veliko polje
11. Dolina – Babine Grede
12. Pakrac – Stari grad
13. Ždala – Telek
14. Virje – Sušine i Volarski breg
15. Bakovčice – Velike livade 1 i Nadbarice 1
16. Hlebine – Velike Hlebine i Dedanovice
17. Jalžabet – Gomila
18. Žumberačko gorje
19. Bukovlje – Crkvišće
20. Tar – Stancija Blek
21. Marčana – Ljubićeva pećina
22. Rab – Lopar
23. Trogir
24. Dubrovnik

Kasno brončano i rano željezno doba na gradini Crkvišće – Bukovlje

Late Bronze and Early Iron Age at the hillfort of Crkvišće – Bukovlje

ANDREJA KUDELIC
Institut za arheologiju
Ulica Ljudevita Gajeva 32
HR-10000 Zagreb
akudelic@iarh.hr

NIKOLINA BENCETIĆ
Petra Filipca 8
HR-47000 Karlovac

SNJEŽANA VRDOLJAK
Institut za arheologiju
Ulica Ljudevita Gajeva 32
HR-10000 Zagreb
snjezana.karavanic@iarh.hr

Primljeno/Received: 21. 04. 2020.
Prihvaćeno/Accepted: 26. 06. 2020.

U radu se donose rezultati arheoloških istraživanja koja su provedena 2010. godine na nalazištu Crkvišće – Bukovlje. Arheološkim iskopavanjima otkriven je vrlo mali dio prapovijesnoga naselja, no na osnovi analize stratigrafije i arheoloških tvorevina, ali i tipološko-kronološke analize lončarije izvedeni su zaključci o razdoblju trajanja naselja kao i pojedinosti o organizaciji naselja, strukturi bedema kao i vjerojatnome položaju objekata u naselju. Na osnovi analize lončarskoga stila ustanovljeno je kako se naseljavanje ovoga položaja dogodilo u razdoblju mlađe faze kulture polja sa žarama, što se podudara s rezultatima do sada istraženih sličnih gradinskih položaja uz rijeke regije Pokuplja.

Ključne riječi: kasno brončano doba, starije željezno doba, Pokuplje, Crkvišće – Bukovlje, naselje, bedem, lončarija

The paper presents the results of archaeological research conducted in 2010 at the site of Crkvišće – Bukovlje. The archaeological excavations revealed a very small part of the prehistoric settlement; however, the analysis of stratigraphy and archaeological artefacts, but also the typological and chronological analysis of pottery, have led to conclusions about the time period of the settlement and details about the organization of the settlement, the structure of the ramparts, and the probable positions of structures in the settlement. The analysis of the pottery style has established that the site was settled in the younger phase of the Urnfield culture, which coincides with the results of the exploration of similar hillfort sites along the rivers of the Pokuplje region.

Key words: Late Bronze Age, Early Iron Age, Pokuplje, Crkvišće – Bukovlje, settlement, rampart, pottery

UVOD

Prilikom terenskoga pregleda područja općine Bariševci i Generalski Stol tijekom 2010. godine pregledano je više gradinskih lokacija duž tokova rijeke Dobre, Korane i Mrežnice. Svrha terenskoga pregleda bila je prikupiti osnovne podatke o naseljenosti kao i obrascima pri odabiru položaja za naseljavanje, što se posebice odnosilo na razdoblje kasnoga brončanog doba. Cilj je stoga bio dokumentirati položaje u prostoru, prikupiti površinski arheološki materijal i približno datirati nalazišta. Tijekom iste godine na nalazištu Crkvišće – Bukovlje¹ napravljeno je manje sondažno iskopavanje kako bi prikupili podatke o vrstama i očuvanosti podzemnih arheoloških tvorevina te eventualno i o tipovima objekata kao i prostornoj organizaciji gradinskoga položaja.² Preliminarni rezultati provedenih terenskih pregleda i probnih arheoloških iskopavanja već su ranije publicirani (Karavanić, Kudelić 2010b; Karavanić, Kudelić 2011). Međutim, u ovome se radu donosi detaljnija analiza prapovijesnih nalaza i

je prirodno zaštićen liticom koja se okomito spušta prema rijeci, dok je prilaz sa sjeverne i istočne strane lako dostupan (sl. 2). Plato nije u potpunosti ravan te se od najvišega, sjevernog i istočnog dijela teren blago spušta prema jugu i zapadu koji predstavlja i najnižu točku toga položaja. Uzduž sjeverne te osobito istočne strane platoa vidljive su podzemne zidane strukture iz mladih razdoblja prošlosti koje su preliminarno dokumentirane još 2010. godine (Karavanić, Kudelić, 2010a: sl. 1; 2011: 83), i za koje se pretpostavljalo da su izgrađene kako bi se lakše dostupni prilazi položaju naselja dodatno zaštitili. Međutim, tijekom tekućih zaštitnih arheoloških istraživanja, koja je nakon 2010. godine počeo provoditi Hrvatski restauratorski zavod, na ovome je položaju potvrđeno postojanje kasnoantičke visinske utvrde s jednostavnom jednobrodnom crkvom polukružne apside datiranom u razdoblje 5. i 6. stoljeća koja je smještena upravo na najistaknutijem, sjevernome dijelu položaja (Azinović Bebek, Sekulić 2014b: 168), iako istraživači ne isključuju mogućnost i kasnijega korištenja utvrde (Azinović Bebek, Sekulić 2014: 175). U

Sl. 1 Položaj nalazišta Crkvišće – Bukovlje (izradila: A. Kudelić)

Fig. 1 Location of the Crkvišće – Bukovlje site (made by: A. Kudelić)

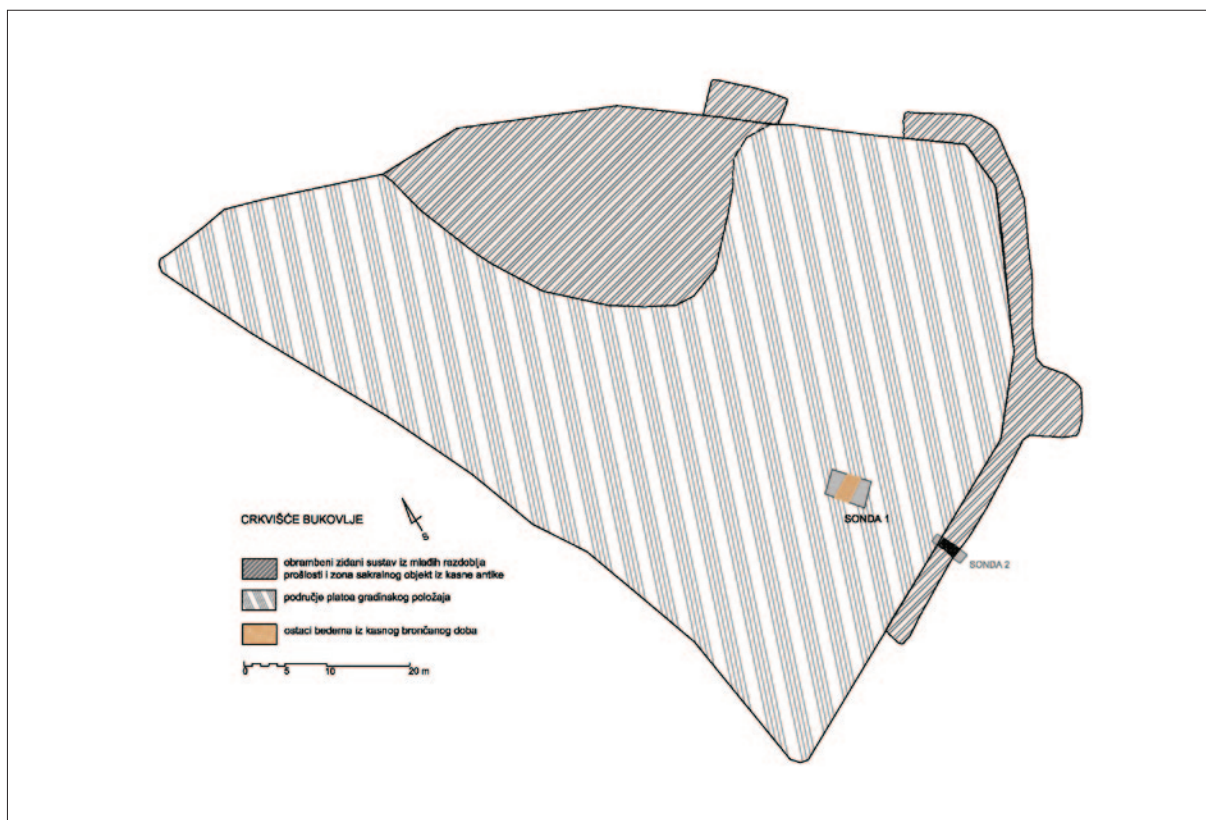
nalazišta. Lokalitet je smješten na prirodno izdignutom i zaštićenom položaju iznad zavoja toka rijeke Mrežnice s njezine istočne strane (sl. 1). Nalazište predstavlja prostorni plato trokutastoga tlocrta, dimenzija 110 x 85 x 80 m (Karavanić, Kudelić 2011: 83; Azinović Bebek, Sekulić 2012: 393; 2014a: 307; 2014b: 168). Dulji, zapadni rub platoa

fokusu tih recentnih istraživanja bile su isključivo arheološke tvorevine iz mladih razdoblja prošlosti, no tijekom iskopavanja otkrivena je i manja količina prapovijesnih, brončanodobnih nalaza (Azinović Bebek, Sekulić 2014b: 174). Budući da su ta istraživanja provedena na položaju koji obiluje mlađim tvorevinama gdje su tijekom prošlosti izvedeni veći građevinski zahvati, pretpostavlja se kako je većina prapovijesnih slojeva oštećena te stoga i slabije očuvana ili je otkrivena u sekundarnome kontekstu čime je djelomično umanjena vrijednost tako prikupljenih prapovijesnih nalaza. Međutim, iskopavanja koja su provedena 2010. godine, premda manjega opsega, zahvatila su područje koje nije bilo „kontaminirano“ mlađim slojevima ili

1 Budući da se nalazište i dalje istražuje i to u organizaciji Hrvatskoga restauratorskog zavoda te je tom prilikom nalazište publicirano pod nazivom Crkvišće – Bukovlje (Azinović Bebek, Sekulić 2012; 2014a; 2014b), i u ovome radu koristit će se isti termin, iako je tijekom iskopavanja 2010. godine nalazište bilo dokumentirano pod nazivom Crkvišće – Bukovlje.

2 Iskopavanja je proveo Institut za arheologiju u suradnji s Konzervatorskim odjelom u Karlovcu (Karavanić, Kudelić 2011: 81).

Sl. 2 Tlocrt gradine s tvorevinama iz mlađih razdoblja prošlosti i prikaz položaja sonde, Crkvišće – Bukovlje (izradila: A. Kudelić)

Fig. 2 Ground plan of the hillfort with artefacts from younger periods and the position of the Trench, Crkvišće – Bukovlje (made by: A. Kudelić)

tvorevinama što je omogućilo utemeljena razmatranja o naseljavanju ovoga položaja tijekom kasnoga brončanog i starijega željeznog doba.

INTERPRETACIJA ARHEOLOŠKIH TVOREVINA I DEPOZITA

Područje za iskopavanje određeno je 2010. godine s ciljem istraživanja rubnoga dijela platoa na kojemu se pretpostavlja lokacija naselja. Pretpostavljalo se da će iskopavanjem rubnoga dijela naselja biti omogućeno stjecanje uvida u način korištenja prostora, čime bi se mogla ustanoviti priroda uslojavanja i stratigrafija na nalazištu u skladu s karakterističnom konfiguracijom terena. Stoga je otvorena sonda dimenzija 5 x 3 m, na blagoj padini, orijentirana u smjeru sjeverozapad – jugoistok, odnosno okomito na orijentaciju južnoga ruba platoa (sl. 2). Također, sonda je bila udaljena (u smjeru sjevera) deset metara od ostataka zidane strukture za koju se tada smatralo da datira u razdoblje srednjega vijeka (Karavanić, Kudelić 2010a: sl. 1–2). Odluka o odabiru položaja za iskopavanja pokazala se dobrom. Neposredno ispod tankoga sloja humusa ustanovljen je prvi depozit s pretežno prapovijesnim pokretnim nalazima (SJ 2) čime je isključena vjerojatnost pojave arheoloških tvorevina iz mlađih razdoblja prošlosti koji su potencijalno mogle oštetiti starije prapovijesne slojeve (Karavanić, Kudelić 2011). Taj depozit bio je sastavljen od kompaktnoga glinovitog tla, tamnosmeđe boje i sadržavao je pretežno manje ulomke prapovijesnih keramičkih posuda, zatim komadiće kućnoga lijepa, dio keramičkoga prijenosnog ognjišta, dva keramička pršljena za pređenje niti (sl. 3a; T. 1: 9, 12), jedan željezni čavao i jedan ulomak ruba staklene (vjerojatno rimskodobne) posude. Pretpostavlja se da je riječ o ostacima depozita na-

taloženoga tijekom duljega vremenskog razdoblja. Na razini toga sloja otkriveni su i ostaci zapečenoga glinovitog tla (SJ 3), vjerojatno dijelovi ognjišta ili podnice manjih dimenzija (30 x 50 cm). Prilikom njegova uklanjanja uočeni su rubovi ukopa ovalnoga oblika (SJ 5/16) dimenzija 2 x 1 m i dubine 15–ak cm. Manji dio ove tvorevine ulazio je pod zapadni profil, a jama je bila zapunjena s rahlijim tlom tamnosmeđe boje te većom količinom pokretnih nalaza. U zapuni su pronađeni ulomci prapovijesnih keramičkih posuda, životinjskih kostiju te čak četiri utega za tkalački stan piramidalnoga oblika, jedan cjeloviti te dva fragmentirana keramička pršljena za pređenje niti, kao i jedan cjeloviti te jedan fragmentirani kameni brus. Ukop jame presjekao je nešto stariji arheološki sloj određen stratigrafskom jedinicom 4, a koji se nalazio neposredno ispod depozita određenoga kao SJ 2. Jama predstavlja stratigrafski najmlađu tvorevinu (SJ 005/016), a upravo su u ovome objektu pronađeni ulomci keramičkih posuda koji pokazuju stilske karakteristike lončarije iz starije faze željeznoga doba. U južnome dijelu sonde, ispod sloja određenoga stratigrafskom jedinicom 4, otkriven je sloj tla tamnosmeđe boje (SJ 25) s većom količinom keramičkih ulomaka koji se mogu datirati u kasno brončano doba i bili su distribuirani na prostoru veličine 3 x 1 m na završni te izravno na vapnenačkim stijenama. Pretpostavlja se da je riječ o ostacima kulturnoga sloja iz kraja kasnoga brončanog doba.³ Iskopavanjem je ustanovljeno da se u južnoj polovini sonde relativno plitko ispod površine pojavljuju prirodne vapnenačke stijene, dok se u sjevernome dijelu iskopne površine slojevi naglo produbljuju. Upravo

3 Ispod ostataka toga brončanodobnoga sloja, u škrapama među stijenama u pjeskovitome tlu smeđe boje, otkriveni su manji ulomci keramičkih posuda lasinjske kulture, što dokazuje da je položaj naseljen već u 4. tis. pr. Kr. (Karavanić, Kudelić 2011: 84, sl. 5).

Sl. 3 Fotodokumentacija iz istraživanja sonde 1 2010. godine, Crkvišće – Bukovlje (snimila: A. Kudelić)

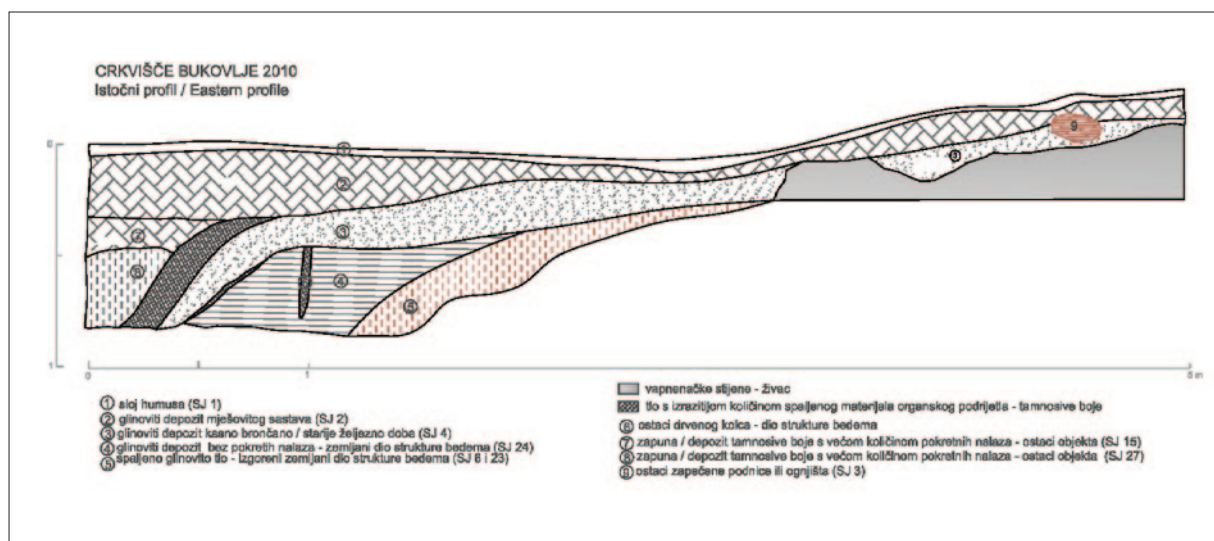
Fig. 3 Photo-documentation from the excavation of Trench 1 in 2010, Crkvišće – Bukovlje (photo by: A. Kudelić)

je na ovome prijelazu terase ustanovljen sloj ilovače s izrazitim tragovima gorenja koji su tlu izmijenili strukturu i boju. Osim narančastih (SJ 6), zabilježeni su mjestimično i ostaci spaljenoga materijala organskoga podrijetla i crne boje (SJ 23). Glinovito spaljeno tlo pruža se smjerom istok – zapad te djelomično prati smjer pružanja južnoga ruba platoa (sl. 2–3). Duž smjera pružanja spaljenih slojeva tla, s južne strane, nalaze se dva plitka kružna ukopa promjera 30-ak cm. Međutim, nije u potpunosti jasno jesu li oni u vezi sa slojem spaljene glinovite strukture ili pak pripadaju mlađoj fazi naseljavanja.

Zemljano-drveni bedem

Spomenuti glinoviti sloj s izrazitim tragovima gorenja (SJ 6, 23) strmo se spušta prema sjeveru. Na istočnome profilu (sl. 4) vidljivo je da je on preslojen s već spomenutim glinovitim depozitom (SJ 4). Međutim, vidljivo je i da se u ravnini sa slojem spaljenoga tla, a ispod SJ 4, nalazi drugačiji sloj glinovitoga sastava i izrazitije kompaktno (SJ 24) koji nije sadržavao tragove paljevine, osim vrlo sitnih komadića kućnoga lijepa i ugljena ravnomjerno distribuiranih u tlu te bez pokretnih arheoloških nalaza. Uočeno je da taj sloj naliježe na spaljenu padinu, a u profilu je dobro vidljiv i ostatak drvenoga kolca vertikalno zabodenoga u isti depozit (sl. 4). Na osnovi stratigrafije, i to osobito u istočnome dijelu istražene površine, pretpostavlja se da spaljeno glinovito tlo (SJ 6 i 23) te glinovito kompaktno tlo (SJ 24) koje nije bilo spaljeno čine dio jedne strukture, vjerojatno učvršćenja (utvrđenja?) ruba naselja ili tzv. zemljani bedem. Također se pretpostavlja da je struktura zemljanoga bedema bila djelomično izgrađena i od drvenih stupova/kolaca. Iz istraživanja je evidentno

da je zemljani bedem oštećen mlađim ili naknadnim ukopima (SJ 5), pretpostavlja se tijekom starijega željeznog doba kada takav bedem vjerojatno više nije bio u funkciji. Također se da naslutiti da je struktura bedema bila obnavljana, međutim za sada konkretnije dokaze i zaključke o tome nije moguće donositi budući da sonda nije u potpunosti istražena, a u tome smislu nije moguće zaključiti ni precizno vrijeme izgradnje bedema. Nadalje, u krajnjem sjevernom dijelu istražene površine zabilježeni su depoziti tamnosmeđe i sive boje rahlije konzistencije (SJ 15 i 27) koji su sadržavali veće količine pokretnih arheoloških nalaza poput ulomaka keramičkih posuda, životinjskih kostiju i komada kućnoga lijepa, pribora za tkanje te dvije keramičke perle. Složeno stratigrafsko uslojavanje te vrlo mali prostor zahvaćen iskopavanjem nije omogućio opsežnije i preciznije definiranje strukturnih elemenata objekata na horizontalnoj razini. Međutim, na temelju prikaza rasporeda slojeva na istočnome profilu pretpostavlja se da je riječ o ostacima objekta (SJ 15 i 27) koji je mogao biti smješten neposredno uz zemljani bedem. Slična organizacija prostora za naseljavanje, odnosno pozicioniranje kućanstva neposredno uz bedem zabilježena je i na nalazištu Dubovac (Tkalčec et al. 2010; 2011; Karavanić, Ložnjak Dizdar 2017: Fig. 2) te prema preliminarnim rezultatima i na nalazištu Kalnik – Igrišće (Kudelić 2019: 15). Slične spaljene tvorevine koje su interpretirane na jednak način dokumentirane su na nekoliko visinski pozicioniranih nalazišta na području središnje Hrvatske (Karavanić, Ložnjak Dizdar 2017: 28–29), no rjeđe su dobro dokumentirane i sustavno istraživane. Što se tiče obližnjih istovremenih naselja valja spomenuti nalazište Orišje – Gradišće kod Bosiljeva gdje su, prema navodima

Sl. 4. Istočni profil sonde 1, Crkvišće – Bukovlje (izradila: A. Kudelić)

Fig. 4. Eastern profile of Trench 1, Crkvišće – Bukovlje (made by: A. Kudelić)

istraživača, otkriveni rovovi, odnosno zapune rovova (jaraka), koje autorica dovodi u vezu s bedemom (Osterman 2010: 305; 2013: 401). Na nalazištu Doljani Žumberački – Gradina također se spominju bedem i jarak, no samo na temelju površinskoga, terenskog pregleda položaja (Želle 2011: 330; 2013: 395), a slično je zabilježeno i za nalazište Markovac (Krčevina) koje se nalazi u porječju rijeke Dobre (Balen-Letunić, 1987; Čučković 2013: 403). Na nalazištima Crkvišće – Bukovlje i Dubovac takvi jarci nisu zabilježeni, a čini se niti na nalazištu Končalovići (Miheć, Raguž 2015: 313). Većina navedenih nalazišta datira se u kraj brončanoga doba te stariju fazu željeznoga doba. Na osnovi stratigrafije ustanovljene na lokalitetu te ograničenosti područja iskopavanja, za sada se pretpostavlja da je bedem na nalazištu u Bukovlju izgrađen tijekom posljednjih faza kasnoga brončanog doba te da ta struktura tijekom starijega željeznog doba više nije bila u funkciji.

Međutim, još uvijek nije odgovoreno na pitanje u kojem trenutku se pojavila potreba da se takva naselja osiguravaju bedemima ili je već sam odabir djelomično prirodno zaštićenih položaja ukazao na tu potrebu, dok su bedemi nastajali naknadno kao posljedica pojačanih potreba za osiguravanjem lakše dostupnih prilaza takvim naseljima. Tehnike i sustavi gradnje bedema svakako su ovisili i o konfiguraciji terena te dostupnosti građevinskoga materijala, stoga su zabilježene i različite konstrukcijske karakteristike takvih istraženih arheoloških tvorevina.

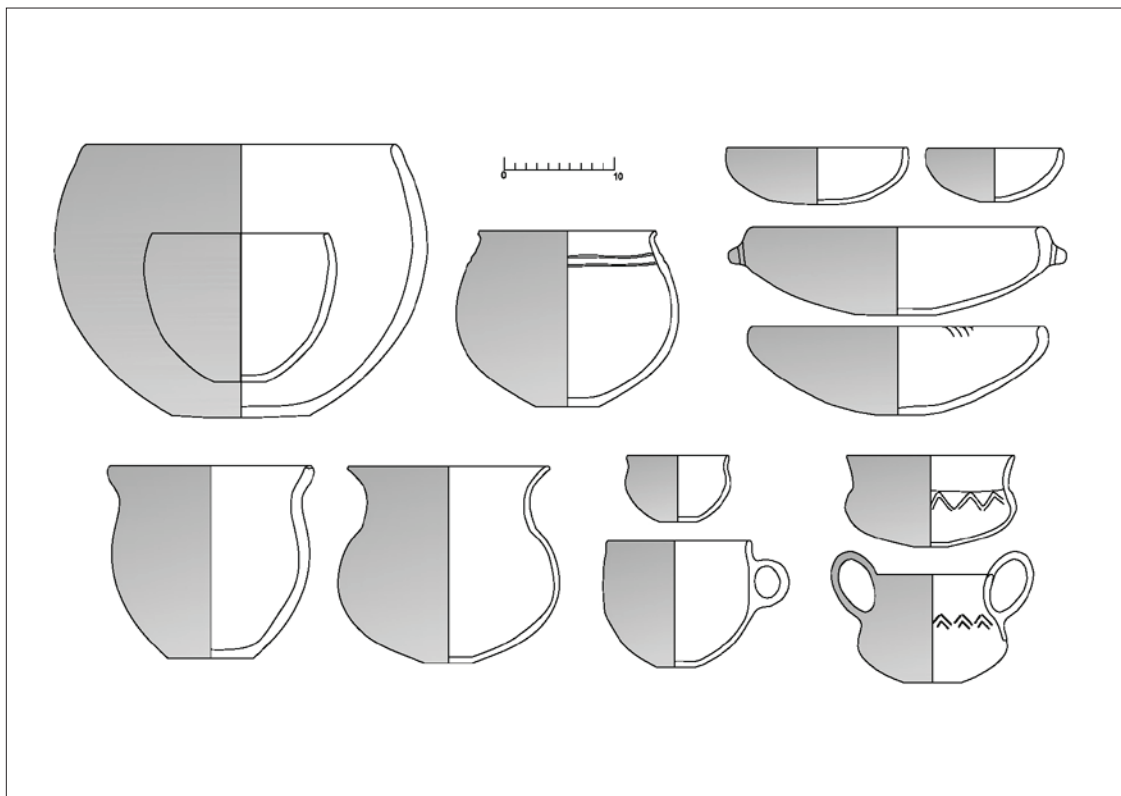
TIPOLOŠKO-KRONOLOŠKA ANALIZA LONČARIJE

Analiza keramičkoga materijala obuhvatila je dijelove posuda koje pripadaju spomenutim razdobljima kasnoga brončanog i starijega željeznog doba. Napravljena je statistička analiza cjelokupnoga materijala, a na osnovi dijagnostičkih tipova ulomaka napravljena je tipološko-kronološka analiza. Keramički materijal je fragmentiran te su

rijetko očuvani veći ulomci. Ipak, na osnovi dijagnostičkih ulomaka, omogućena je rekonstrukcija pojedinih oblika posuda (sl. 5, 6a). Na tim osnovama napravljena je klasifikacija oblika te je ustanovljeno da najbrojniju skupinu predstavljaju zdjele zaobljenoga tijela i uvučenoga ili ravnoga ruba od kojih su neke toliko plitke da bi ih se moglo svrstati u kategoriju tanjura ili plitica. Takve zdjele predstavljale bi posuđe vjerojatno namijenjeno serviranju i konzumiranju hrane. One su uglavnom ukrašene, dok se kao dominantan način ukrašavanja takvih zdjela ističe okomito kaneliranje u zoni oboda. Druga skupina posuda su S-profilirane zdjele neukrašenoga te rjeđe ukrašenoga tijela. Lonci su mnogo rjeđe zastupljeni, malih su dimenzija i promjer otvora ne prelazi 30 cm. Pronađene su i dvije manje ručke fine keramičke strukture za koje se pretpostavlja da predstavljaju dijelove šalica.

Tehnike ukrašavanja posuda su raznolike te je izdvojeno njih osam (sl. 6b). Pojedinih tehnikama može se pripisati funkcionalno-dekorativna svrha, a neke su isključivo dekorativne prirode. Ukrasi i motivi nalaze se na rubu otvora ili na tijelu posude. Najzastupljeniji način ukrašavanja funkcionalno-dekorativnog tipa je tehnikom apliciranja glinenih traka na tijelo posude. Najčešća je aplicirana traka s otiskom prsta ili nekoga oštrog predmeta, a u dva slučaja pronađena je aplikacija u obliku dugmeta. Prisutna je i vrlo učestala tehnika kaneliranja ruba otvora i ramena zdjela, no tehnika je zabilježena i na loncima. Motivi na keramici u pravilu su izvedeni urezivanjem, a riječ je o običnim urezanim linijama, cik-cak motivu, paralelnim valovnicama i girlandama, a u tri slučaja se pojavljuje i tzv. lažno vrpčasti ukras, odnosno ukras izvedene tehnikom utiskivanja namotane niti na površinu glinene posude.

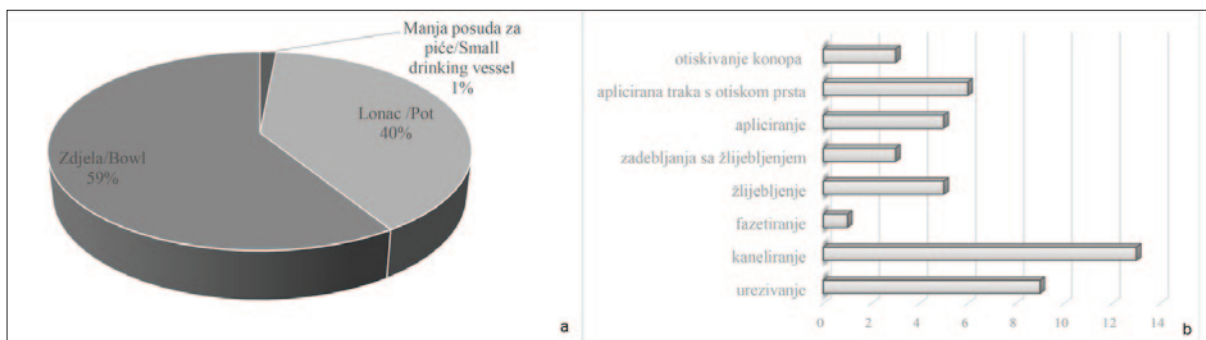
Napravljena je i tipološko-kronološka analiza koja ima za cilj postaviti keramički repertoar u prostorno-kronološke okvire navedenih razdoblja te utvrditi eventualne stilske elemente koji mogu ukazivati i na određene kulturne aspekte zajednice koja je obitavala na ovome položaju.

Sl. 5 Oblici keramičkih posuda, Crkvišće – Bukovlje (izradile: A. Kudelić i N. Bencetić)

Fig. 5 Forms of ceramic vessels, Crkvišće – Bukovlje (made by: A. Kudelić and N. Bencetić)

Sl. 6 Zastupljenost tipova posuda (a); zastupljenost tehnika ukrašavanja lončarije (b)

Fig. 6 Representation of vessel types (a); representation of pottery decoration techniques (b)

Pojedini keramički oblici posuda nisu se mogli preciznije vremenski odrediti jer se pronalaze u okviru kasnobrončanodobnih, ali i željeznodobnih naselja na širem prostoru regije. Ovdje je u prvom redu riječ o raznim tipovima lonaca, od onih zaobljenoga, kuglastoga tijela i blago uvučenoga ili ravnoga ruba do lonaca S-profiliranoga tijela (T. 1: 4; 6: 8). Takvi oblici posuda karakteristični za sam kraj kasnoga brončanog doba i stariju fazu željeznoga doba (Karavanić, Kudelić 2019: 78, tipovi 1, 5–6). Lonac ravnoga ruba i zaobljenoga tijela s ručkom naglašenoga vertikalnog plastičnog rebra (T. 1: 2) oblikom je vrlo sličan loncima starije kulture polja sa žarama datiranima u prijelaz Br D/Ha A1 stupnja (Vrdoljak 1995: 24, T. 1: 2; 11: 2; Kudelić 2016: T. 2, tip 10, 10: 1–2). Pronađeno je i nekoliko ulomaka od lonaca suženoga vrata i ljevkastoga otvora (T. 1: 1; 4: 5; 6: 6). Lonci ovoga tipa često su prisutni u naseljima mlađe faze kulture polja sa žarama i starijega željeznoga doba kao što je to slučaj na nalazištima Špičak u Bojačnom (Pavišić 1987: T. 4: 4), sv. Marija Okička (Ložnjak 2002: T. 5: 9), Zbelava kod Varaždina (Kovačević 2007: T. 1: 5; 3: 6), Kalnik – Igrišće (Karavanić, Kudelić 2019: 78, tipovi 9 i 10) i Dubovac (Karavanić, Ložnjak Dizdar 2017: Pl. 1: 4) što svjedoči o njihovoj dugoj upotrebi, pa stoga nisu precizan kronološki pokazatelj. Najzastupljeniji tip posuda na nalazištu su zdjele. Prevladavaju one jednostavnoga koničnog tijela te zaobljene plitke zdjele malih dimenzija kao i zdjele zaobljenoga tijela i uvučenoga ruba. Takvi oblici su karakteristični za stariju i mlađu fazu kulture polja sa žarama, dok se one uvučenoga ruba i većih dimenzija češće izrađuju tijekom mlađe faze kulture polja sa žarama (Balen-Letunić 1996: sl. 2: 6; 3: 2; 4: 2, 5; Čučković, Čučković 2011: T. 4: 1–2; 7: 1–3; 7: 10: 1–4; Karavanić et al. 2002: 53, sl. 4; Vrdoljak 1995: 27–28, T. 16: 4; 17: 4; Karavanić, Kudelić 2019: 78, tipovi 2 i 3). Međutim, tradicija izrade i korištenja takvih zdjela nastavlja se i dalje tijekom starijega željeznoga doba, stoga su čest nalaz i u mlađim naseljima (Potrebica, Dizdar 2002: T. 3: 2–3, 5–6, 8; 5: 11). Zdjele S-profilacije i manjih dimenzija (T. 6: 4) na nalazištu Crkvišće – Bukovlje rjeđe su zastupljene, a ako njihova površina nije ukrašena, vrlo ih je teško preciznije vremenski odrediti. Takav jednostavan oblik posuda nerijetko ima i jednu ručku, a slični oblici izrađuju se od najstarijih faza kulture polja sa žarama te se tradicija izrade dugo zadržala, do kraja kasnoga brončanog doba (Vrdoljak 1995).

Plitke zdjele zaobljenoga tijela i uvučenoga ruba uglavnom nisu ukrašene, no najčešći način ukrašavanja takvih zdjela je kaneliranje izvedeno na nekoliko načina te ono može biti vertikalno ili koso. Koso kaneliranje je na nalazištu Crkvišće – Bukovlje zastupljeno jednim

primjerkom (T. 7: 7), dok je ukrašavanje izvedeno okomitim kaneliranjem na rubu i ramenu zdjele (T. 2: 6–8; 7: 3–6) mnogo učestalije (od 10 ulomaka ukrašenih zdjela njih 8 je ukrašeno na ovaj način). Zdjele ukrašene na ovaj način pronađene su i tijekom zaštitnih istraživanja na Bukovlju 2012. i 2013. godine (Azinović Bebek, Sekulić 2014: 174, sl. 18). Takav način ukrašavanja vrlo je čest na zdjelama s ostalih pokupskih nalazišta i rijetko je zastupljen na nalazištima izvan ovoga područja, što vjerojatno predstavlja lokalnu komponentu. Na osnovi nalaza i saznanja kojima raspolažemo, takav način ukrašavanja zdjela svojstven je razdoblju 10 st. pr. Kr., a postupno napuštanje takvoga stila ukrašavanja posuda događa se početkom željeznoga doba. Sličan obrazac ustanovljen je i na osnovi istraživanja gradinskoga naselja Dubovac – Stari grad u Karlovcu (Čučković, Čučković, 2011: 85, T. 4: 1; 7: 1–2; Karavanić, Ložnjak Dizdar 2017: Pl. 1: 3; 4: 3–4). Na nalazištu Belaj (Majnarić-Pandžić 1986: sl. 3: 1–2; 5: 2–3) također je zabilježen sličan način okomitoga kaneliranja ruba takvih zdjela, a one se također pronalaze i na pokupskim nekropolama Ozalj (Balen-Letunić 1981: T. 1: 7) i Treščerovac (Vinski-Gasparini 1973: T. 101: 8; Ložnjak Dizdar 2009: T. 68: 1, 3) u funkciji poklopca grobne žare. Zdjele s okomitim kaneliranjem oboda organiziranim u metope pronađene su i na nalazištu Staro Čiče – Gradišće (Balen-Letunić 1996: sl. 6: 2–3, 5). Valja istaknuti i veći ulomak zdjele čiji je rub također ukrašen okomitim kanelurama, no na ramenu posude nalazi se i horizontalno postavljena ručka (T. 2: 7). Slična je zdjela pronađena i u kasnijim istraživanjima na Bukovlju, a razliku čini u ovome slučaju okomito postavljena ručka (Azinović Bebek, Sekulić 2014: 174, sl. 18). Vrlo sličan tip zdjele pronađen je na više pokupskih nalazišta, a dobru analogiju ovoj zdjeli pronalazi se na nalazištu Dubovac te se ona datira u horizont II, odnosno drugu polovicu 9. i prvu polovicu 8. st. pr. Kr. (Čučković, Čučković 2011: 102, T. 7: 3). Identičan primjerak pronađen je i na Belaju (Majnarić-Pandžić 1986: sl. 4: 2), a slične su zdjele poznate s groblja u Treščerovcu (Vinski-Gasparini 1973: T. 101: 9) i Ozlju (Balen-Letunić 1981: T. 2: 11) i naselja Pogledalo u sklopu nalazišta Turska kosa (Čučković 2009: T. 8: 1). Slične varijante zdjela pronađene su i na nalazištu Kalnik – Igrišće u sklopu horizonta C koji se datira u Ha B stupanj (Karavanić, Kudelić 2019: 62), dok se slični primjerci pronađeni na nekoliko slovenskih nalazišta. Primjerice na nalazištu Ormož u horizontu II takve posude se datiraju u Ha B3 i početak Ha C1 stupnja (Lamut 1989: 242, T. 2: 6; 17: 1), zatim na Brinjevoj gori u sloju 4 (Oman 1981: T. 30: 2), a slična je i zdjela iz groba 15b na Pobrežju (Pahić 1972: T. 3: 7) kojega B. Teržan postavlja u mlađu fazu Ha B (Teržan 1990: 41–42).

Na nalazištu je pronađen manji broj ulomaka keramičkih posuda tankih stijenki i tamnosive glačane mat površine koje su okarakterizirane kao posude fine keramičke strukture. Uglavnom je riječ o trakastim ručkama i manjim ulomcima koji su ukrašeni raznim tehnikama (T. 3: 1–2, 5, 9, 11–12; 4: 8; 6: 2–3). Najznačajniji je ulomak većega dijela obrisa posude vrlo fine keramičke strukture tamnosive boje površine (T. 6: 1). Očuvan je dio ruba, trakasta ručka koja izrazitije nadvisuje obod posude te dio tijela posude s dijelom motiva ukrasa. S obzirom na fragmentiranost, ovome je ulomku teško precizno odrediti analogije, no slični su pronađeni na obližnjim lokalitetima Dubovac – Stari grad (Čučković, Čučković 2011: T. 11: 3), Kiringrad (Balen-Letunić 1987: T. 4: 4) i Božjakovina – Turska kosa (Čučković 2009: T. 2: 6; 25: 6–8; 28: 3, 7–8, 30), stoga se pretpostavlja da je riječ o obliku zdjela koje se nazivaju kantharos (posuda s dvije ručke). Za posudu s nalazišta Crkvišće – Bukovlje ne možemo sa sigurnošću znati je li riječ o posudi s dvije ručke, no finoća izrade ukazuje da je riječ o posudi posebne vrijednosti.

Tehnika urezivanja različitih motiva na površinu posuda tipična je i vrlo česta upravo u razdoblju mlađe faze kulture polja sa žarama, ali i za starije željezno doba. Urezivanje motiva na površinu posude iz Bukovlja izvodilo se uglavnom na posudama manjih dimenzija, zdjelama te u jednome slučaju na šalici. Keramička struktura takvih posuda je fina što omogućava lakšu primjenu tehnike i izvedbu motiva. Takvom tehnikom izvodili su se različiti motivi, primjerice motiv trostruke valovnice kojom je ukrašena zdjela manjih dimenzija, tankih stijenki te vrlo fine keramičke strukture (T. 4: 8). Motiv urezane valovnice često se pronalazi na keramici bosutske grupe u horizontu Kalakača, odnosno Bosut IIIa koji odgovara stupnjevima od Ha B1 do Ha B3 (Popović 1981: T. III: 2; XXXIX: 6–7; XLI: 15; Medović, Medović 2010) i karakterističan je za područje današnje Vojvodine. Takav motiv inače se rijetko pojavljuje na području sjeverne Hrvatske i Slovenije, dok je u Pokuplju prisutan na više lokaliteta. Osim na Bukovlju, pronađen je i na Belaju Majnarić-Pandžić 1986: 32, sl. 7: 1), Dubovcu (Čučković, Čučković 2011: 82, T. 9: 4) i Kiringradu (Balen-Letunić 1987: T. 3: 5–6). Zanimljivo je kako se ovakav način ukrašavanja pojavljuje na prostoru sjeverne Bosne (Benac 1959: T. XX: 3; Gavranović 2011: Abb. 4: 3, 236), dok u središnjoj Bosni u potpunosti izostaje (Gavranović 2011: 94). Prostorna distribucija posuda koje su ukrašene takvim valovnicama može biti pokazatelj smjera komunikacijskih ruta te smjera pružanja utjecaja bosutske kulturne grupe koji su dolazili rijekom Savom te su Kupom mogli stići i do Pokuplja. Još se jedan motiv povezuje s bosutskom kulturnom grupom, a nalazi se na keramičkoj posudi iz Bukovlja. Riječ je o posudama koje su ukrašene tehnikom urezivanja motiva tzv. girlande (T. 3: 10–12, 16). U okviru bosutske grupe takvi motivi se datiraju u horizont IIIa (Ložnjak 2002: T. 3: 4; Medović 1978: T. XXXVI: 6; XXXVIII: 3; XXXIX: 3; XL: 3; Medović 1988: 322: 2, 4; 277: 2; Medović, Medović 2010). Osim navedenih motiva, tehnikom urezivanja zabilježeni su i motivi cik-cak linija te oni predstavljaju vrlo čest motiv na tijelu posuda, osobito u mlađoj fazi kulture polja sa žarama. (T. 6: 1–2; 4: 11–13).

Osim navedenih tehnika, na keramičkom materijalu primijećeno je i ukrašavanje posuda tzv. lažno-vrpčastim ukrašavanjem, odnosno tehnikom utiskivanja namotane niti/konopa u još svježju glinu (T. 3: 1–2, 9). Takav način ukrašavanja pojavljuje se na više lokaliteta mlađe faze kasnoga brončanog doba sjeverne Hrvatske u raznim kombinacijama, a pronađen je i na prostoru Po-

kuplja gdje se pojavljuje na lokalitetima Dubovac – Stari grad (Čučković, Čučković 2011; 102, sl. 6) i Kiringrad (Balen-Letunić 1987: T. 2: 3, 5; 4: 2), Kalnik – Igrišće (Karavanić, Kudelić 2019: sl. 6.16). Takav stil ukrašavanja najčešće se pronalazi u okviru ruške skupine u sjeveroistočnoj Sloveniji i to na različitim oblicima posuda te se može zaključiti kako je upravo za nju karakterističan (Dular, Tomanić Jevremov 2010: T. 13: 9; 15: 6, 14; 82: 4). Na tome području takav način ukrašavanja posuda traje kroz cijeli Ha B stupanj, dok se krajem kulture polja sa žarama ova tehnika sve manje upotrebljava i postupno napušta (Horvat 1983: 149).

Tehnika žlijebljenja, koja se manifestira kao naizmjenična pojava udubljenja i zadebljanih horizontalnih ili zakrivljenih linija, relativno je čest način ukrašavanja površine posuda na nalazištu. Žljebovi su najčešće izvedeni u dvije ili tri horizontalne linije smještene na vratu posude, prijelazu vrata na rame ili trbuhu posude (T. 1: 4, 6; 3: 14). Na takav način ukrašeni su lonci pronađeni na nalazištu Belaj, a tehnikom se ponekad izvode i motivi girlandi (Majnarić-Pandžić 1986: sl. 6: 1–2; 7: 2; 8: 1). Na nalazištu Dubovac – Stari grad takva tehnika ukrašavanja posuda javlja se tek od horizonta II, odnosno od druge polovice 9. i prve polovice 8. st. pr. Kr. i zadržava se u horizontu III datiranome do prve polovice 7. st. pr. Kr. (Čučković, Čučković, 2011: 81, 85, T. 7: 6; 10: 5; Karavanić, Ložnjak Dizdar 2017: Pl. 2: 1).

Zabilježeno je još nekoliko stilskih i tehničkih karakteristika izrade/uporabe keramičkih posuda koje mogu biti relevantan kronološki pokazatelj. Primjerice, aplikacija potkovastoga oblika (T. 5: 2), koja se nalazi na tijelu posude te vjerojatno ima funkciju drške, često se pronalazi u sklopu nalazišta koja se datiraju u starije željezno doba poput Orišje – Gradišća kod Bosiljeva (Bekić, Čataj 2007: T. 1: 5; 4: 4, 9, 12; 7: 11–12, 14) i sv. Petra Ludbreškog (Vinski Gasparini 1983: T. XXIII: 5). Osim toga, bradavica okružena plastičnim kanelurama (T. 4: 4) podsjeća na trokutastu bradavicu omeđenu plitkim kanelurama koja je pronađena na Dubovcu u horizontu III i koju autori također slično datiraju (Čučković, Čučković, 2011: 83–84, T. 9: 5). Na nalazištu Poštela u okviru horizonta II i III takvi se ukrasi nalaze na različitim posudama i izvedeni su na različite načine (Teržan 1990: 32–34). U ovome kontekstu zanimljiv je i ulomak zdjele malih dimenzija zaobljenoga trbuha i jasno odvojenoga ljevkastog vrata čiji je trbuh ukrašen dvostrukim urezanim cik-cak linijama (T. 4: 11). Na lokalitetima iz neposredne okolice nalazišta nisu pronađene dobre paralele ovome primjerku, ali je vidljiva sličnost s nalazima na prostoru Slovenije. Sličan tip zdjela zabilježen je na prostoru sjeveroistočne Slovenije kao tip S9 (Dular 2013: 41, sl. 11, S9), a otkrivene su u sklopu naselja na nalazištima Ormož i Poštela i relativno-kronološki autor ih datira u vremenski raspon od Ha C1 do Ha C2/D1 stupnjeva (Dular 2013: 41). Zdjele zaobljenoga tijela i uvučenoga ruba (T. 2: 3–8), kakve se koriste od razdoblja mlađe faze kulture polja sa žarama, u kasnijem razdoblju pojavljuju se češće kao neukrašene.

Pribor za izradu tekstila, prijenosna ognjišta i kamene izradevine

Budući da je istražena površina relativno mala, iznađuje velik broj pronađenih keramičkih predmeta koji su bili korišteni za proizvodnju tekstila (T. 9; 11). Naime, pronađeno je osam keramičkih piramidalnih utega od kojih je veći dio cjelovit, no otkriveni su kao raspršeni, a ne *in situ* nalazi. Ističe se relativno veća količina utega otkrivena unutar zapune jame (SJ 5). Takvi predmeti vrlo su čest nalaz na prapovijesnim nalazištima i osobito su karakteristični za razdoblje kasnoga brončanog doba, a

korišteni su kao utezi za napinjanje niti na vertikalnome tkalačkom stanu. Osim toga, pronađeno je i šest pršljena (dva su fragmentirana) za pređenje niti te jedan predmet (kalem) koji se koristio za namatanje finih niti. Pršljeni su pretežno ovalnoga ili kuglastoga oblika koji je blago spljošten te nije pronađen izrazitije bikonični oblik. Jedan primjerak ističe se izrazito kosom perforacijom koja nije centrirana, pa je upitna njegova pretpostavljena funkcija (T. 9: 5). Među nalazima se ističe i poseban oblik pršljena tzv. zvjezdolikoga oblika (T. 9: 1) s perforacijom u sredini. Primjerice na nalazištu Vis kod Dervente u sjevernoj Bosni pronađen je istovremeni predmet oblikom jednak, no dimenzijama i prema autoru funkcijom različit (Marić 1961: 167, T. 3: 1). Naime, autor je predmet interpretirao kao tzv. sadžak te je on tri do četiri puta veći od pršljena s nalazišta Bukovlje. Takvi masivni primjerci pršljena, no bikoničnoga oblika, pronađeni su na nalazištima Kalnik – Igrišće (Karavidović 2019: T. 1: 7) i Staro Čiče – Gradišće,⁴ a datiraju se u sam kraj kasnoga brončanog doba. Međutim, na nalazištu Vis kod Dervente u sjevernoj Bosni su pronađena i dva slična, no manja predmeta (četverokraki i osmerokraki) koje možemo djelećim poistovjetiti s posebnim pršljenom iz Bukovlja (Marić 1961: T. 3: 1–16). Zanimljiv je i podatak da se srodni oblici višekrakah pršljenova pojavljuju i u okviru brončanodobnih naselja s područja sjeverne Italije (*Terra-mare*, Brea et al. 1997: 101, 553). Tijekom iskopavanja pronađeni su i keramički predmeti vrlo malih dimenzija oblikom slični pršljenima, no zbog dimenzija se interpretiraju kao keramičke perle čija je funkcija mogla biti dekorativnoga karaktera (T. 9: 7, 11).

Na nalazištu su pronađena dva fragmentirana keramička nalaza koja pripadaju dijelovima prijenosnih ognjišta. Prvo je pronađeno u depozitu određenom stratigrafskom jedinicom 2, dok je drugi primjerak pronađen u jami (SJ 5/16) i mnogo je bolje očuvan (T. 8: 8), i to prednji dio otvora ognjišta. Oba nalaza također predstavljaju čest inventar naselja iz razdoblja kasnoga brončanog i najstarijih faza željeznoga doba, pa analogije ovome pronalazimo na više nalazišta koja se datiraju u najmlađu fazu kasnoga brončanog doba ili Ha B stupanj: Dubovac (Karavanić, Ložnjak Dizdar 2017: Pl. 7: 3), Bregana – Kosovac (Vrdoljak 1996: T. 4), Grič – sv. Marija Okička (Ložnjak 2002: T. 1: 7), sv. Petar Ludbreški (Vinski Gasparini 1987: T. XXIII: 8; Balen-Letunić 2004: 304, 22). Takva prijenosna ognjišta prisutna su na brojnim nalazištima te na širokome prostoru (Fischl et al. 2001; Karavanić 2009), a njihova očita česta uporaba svojevrsni je dokaz o kontinuitetu i održavanju tradicije sličnoga načina pripreme hrane u domaćinstvima od kasnoga brončanog do starijega željeznoga doba.

Tijekom iskopavanja pronađen je i dio keramičkoga predmeta (T. 9: 3) fine izrade, glatkih stjenki i s tragovima sekundarnoga gorenja, no njegov oblik i približe analogije za sada nisu ustanovljene. Ono što se može istaknuti je da su na jednoj strani predmeta (površina prikazana na T. 9) vidljivi tragovi istrošenosti površine u obliku tankih, paralelnih plitkih linija koje se pružaju uzduž predmeta. Pretpostavlja se da je predmet korišten na način da se njime vršio pritisak na podlogu u dva smjera, primjerice poput rastirača. Takvim načinom uporabe istrošio se dio površine predmeta, stoga su na površini vidljivija i bijela mineralna zrna koja čine sastavni dio glinovite smjese od koje je predmet bio izrađen.

Na nalazištu su pronađeni i kameni nalazi ili ka-

mene izrađevine koje se i tijekom toga razdoblja učestalo koriste za razne svakodnevne aktivnosti u domaćinstvu ili obrtima. Pronađen je jedan veći komad radne plohe ili žrvnja čija je jedna strana zaravnjena, a mogla je biti korištena za usitnjavanje žitarica ili nekih drugih materijala (T. 11: 1). Osim toga, pronađena su i dva kamena brusa (T. 11: 2–3) koji se uglavnom povezuju uz proizvodnju ili doradu metalnih predmeta,⁵ a mogu biti različitih oblika. Slični oblici pronađeni su na nalazištu Kalnik – Igrišće te se i oni datiraju u posljednju fazu kasnoga brončanog doba ili Ha B stupanj (Branković 2019: 148, sl. 9.4: 5–6). Tijekom istraživanja pronađen je jedan nalaz lomljene izrađevine (T. 11: 4, jezgra na sječivu) za koju sa sigurnošću možemo reći da pripada samome kraju brončanoga doba, budući da su primjerice na nalazištu Kalnik – Igrišće pronađeni brojni nalazi lomljevine koji ukazuju na njihovu proizvodnju i uporabu i tijekom Ha B stupnja (Branković 2019: 144, T. 5).

ZAKLJUČAK

Arheološkim istraživanjima na nalazištu Crkvišće – Bukovlje otkriven je vrlo mali dio prapovijesnoga naselja, no na osnovi analize stratigrafije i arheoloških tvorevina, ali i tipološko-kronološke analize lončarije izvedeni su zaključci o razdoblju trajanja naselja kao i pojedinosti o organizaciji naselja, strukturi bedema te vjerojatnome položaju objekata u naselju. Na osnovi analize lončarskoga stila ustanovljeno je kako se naseljavanje ovoga položaja dogodilo u razdoblju mlađe kulture polja sa žarama, što se podudara s rezultatima do sada istraženih sličnih gradinskih položaja uz rijeke regije Pokuplja. Relativno-kronološki početak naseljavanja položaja Crkvišće – Bukovlje može se odrediti od Ha B stupnja.⁶ Nadalje, stratigrafski, ali i analizom karakterističnih oblika posuda kao i njihovoga ukrašavanja, ustanovljeno je da je naseljavanje ovoga položaja trajalo najvjerojatnije do Ha C stupnja. Također, iskopavanjem su ustanovljene minimalno dvije faze naseljavanja na nalazištu. Zanimljiv je i podatak da lončarski stil pojedinih posuda (osobito način ukrašavanja) ukazuje i na utjecaje s istoka (Podunavlje i basarabi stil), zapadno-balkanskoga područja (Bosna), ali i sa sjevera (jugoistočno alpsko područje, kulturna grupa Ruše), što dokazuje kako je ovo područje bilo na značajnome komunikacijskom pravcu. Međutim, izražena je i lokalna lončarska tradicija koja se ponajviše prepoznaje prema načinu ukrašavanja rubova i ramena zdjela zaobljenoga tijela okomitim kaneliranjem te je takav način oblikovanja i najučestaliji. Pronađena je i znatnija količina keramičkih predmeta za proizvodnju tekstila (T. 9–10) te u manjoj mjeri i ulomci prijenosnih ognjišta (T. 8: 8) kao i nekoliko kamenih predmeta, brusovi, ulomak radne plohe i jedna cijepana litika (T. 11).

Osim toga, na nalazištu je dokumentiran zemljano-drveni bedem koji se pruža duž južnoga ruba nalazišta/naselja. To je područje ujedno i najlakše dostupno što i opravdava svrhu takvoga građevinskog zahvata, baš kao što se pretpostavlja i za zidanu obrambenu strukturu

4 Podatak proizlazi iz uvida u pokretni materijal s nalazišta Staro Čiče – Gradišće prilikom postavljanja izložbe Brončano doba Turropolja – Život na vodi.

5 Tijekom iskopavanja pronađen je i vrlo mali ulomak brončanoga lima i to u mješovitome depozitu (SJ 2), neposredno ispod sloja humusa.

6 Iskopavanjima 2010. godine na nalazištu Crkvišće – Bukovlje sjeverna polovica sode nije istražena u cijelosti, odnosno u tome dijelu nisu dosegnuti geološki slojevi, stoga nije isključeno postojanje ostataka iz starije faze kasnoga brončanog doba Naime, prema podatku o pronalasku ulomaka keramičkih posuda na istome nalazištu koji se na osnovi stilskih karakteristika prema navodima istraživača mogu datirati u stariju fazu kulture polja sa žarama, odnosno 13. i 12. st. pr. Kr. (Azinović Bebek, Sekulić 2014b: 174).

koja je izgrađena tijekom mlađih razdoblja prošlosti na istome nalazištu. Budući da je dio prapovijesnoga bedema oštećen tvorenim u mladega perioda (starije željezno doba), pretpostavlja se da je bedem izgrađen tijekom kasnoga brončanog doba. Slične vrste strukture bedema zabilježeni su na širem području središnje Hrvatske, no rijetko su dobro dokumentirani ili istraženi. Na teritoriju Slovenije provedeno je opsežnije istraživanje prapovijesnih gradinskih naselja, pri čemu su zabilježeni različiti principi gradnje obrambenih struktura, a za zemljano-drvene bedeme također se navodi kako su građeni pretežno tijekom kasnoga brončanog doba (Dular, Tecco Hvala 2007: 82–83).

LITERATURA / BIBLIOGRAPHY

- Azinović Bebek, A., Sekulić, P. 2012, Bukovlje – Crkvišće, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Vol. 9/2012, 393–394.
- Azinović Bebek, A., Sekulić, P. 2014a, Bukovlje – Crkvišće, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Vol. 11/2014, 307–308.
- Azinović Bebek, A., Sekulić, P. 2014b, Kasnoantičko nalazište Crkvišće Bukovlje kod Generalskog stola, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 41, 165–176.
- Balen-Letunić, D. 1981, Grobovi kasnog brončanog i starijeg željeznog doba iz okolice Karlovca, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s. Vol. XIV, 11–20.
- Balen-Letunić, D. 1987, Prehistorijski nalazi s gradine Kiringrad, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 3.s. Vol. XX, 1–30.
- Balen-Letunić, D. 1996, Novi kasnobrončanodobni lokaliteti sa zagrebačkog područja, in: *Arheološka istraživanja u Zagrebu i zagrebačkoj regiji. Arheologija i obnova, Znanstveni skupovi Zagreb, 23.-27. listopada 1989. i 24. lipnja 1992.*, Čečuk B. (ed.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 17, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 13–27.
- Balen-Letunić, D. (ed.) 2004, *Ratnici na razmeđu istoka i zapada, Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj*, katalog izložbe, Arheološki muzej u Zagrebu, Zagreb.
- Bekić, L., Čataj, L. 2007, Orišje–Gradišće prapovijesna gradina, in: *Zaštitna arheologija na magistralnom plinovodu Pula – Karlovac*, Bekić L. (ed.), Hrvatski restauratorski zavod, Plinacro d.o.o., Zagreb, 213–253.
- Benac, A. 1959, Slavenska i ilirska kultura na prehistorijskoj gradini Zecovi kod Prijedora, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n.s. Vol. XIV, 13–51.
- Branković, D. 2019, Kamene izrađevine, in: S. Karavanić, A. Kudelić, *Kalnik-Igrišće. Naselje kasnog brončanog doba*, Monografije Instituta za arheologiju 14, Institut za arheologiju, Zagreb, 142–154.
- Bernabò Brea, M., Cardarelli, A., Cremaschi, M. (eds.) 1997, *Le Terramare. La più antica civiltà padana*, katalog izložbe, Electa, Milano.
- Čataj, L. 2014, Prapovijesni nalazi, in: *Stari grad Barilović, 10 godina arheoloških istraživanja*, Azinović Bebek A., Krmptić M. (eds.), Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 50–62.
- Čučković, L. 2009, *Turska kosa 1*, Gradski muzej Karlovac, Karlovac.
- Čučković, Z. 2013, Proječje rijeke Dobre (r.br. 201), *Hrvatski arheološki godišnjak*, Vol. 9/2012, 401–403.
- Čučković, L., Čučković, Z. 2011, Arheološko istraživanje na Starom gradu Dubovcu 2001. godine, *Opuscula archaeologica*, Vol. 35, 65–132.
- Dular, J. 1982, *Halštatska keramika v Sloveniji. Prispevek k proučevanju halštatske grobne keramike in lončarstva na Dolenjskem*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.
- Dular, J. 2013, *Severovzhodna Slovenija v pozni bronasti dobi*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 27, Založba ZRC, Ljubljana.
- Dular, J., Tecco Hvala, S. 2007, *South-Eastern Slovenia in the Early Iron Age*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 12, Založba ZRC, Ljubljana.
- Dular, J., Tomanić Jevremov, M. 2010, *Ormož, utrjeno naselje iz pozne bronaste in starejše železne dobe*, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 18, Založba ZRC, Ljubljana.
- Fischl, K., Kiss, V., Kulcsár, G. 2001, Beiträge zum Gebrauch der tragbaren Feuerherde (Pyraunoi) im Karpatenbecken (Spätbronzezeit-Früheisenzeit), in: *Der Nordkarpatische Raum in der Bronzezeit. Symposium Baia Mare, 7.-10. Oktober 1998*, Kacsó C. (ed.), Ed. Cornelius, Baia Mare, 125–156.
- Gavranović, M. 2011, *Die Spätbronze- und Früheisenzeit in Bosnien*, Universitätsforschungen zur Prähistorische Archäologie 195, Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn.
- Horvat, J. 1983, Prazgodovinskenaselbinske najdbe pri farni cerkvi v Kranju, *Arheološki vestnik*, Vol. 34, 140–218.
- Karavanić, S. 2009, *The Urnfield Culture in continental Croatia*, British Archaeological Report IS 2036, Archaeopress, Oxford.
- Karavanić, S., Mihaljević, M., Kalafatić, H. 2002, Naselje Mačkovec – Crišnjevi kao prilog poznavanju početaka kulture polja sa žarama u slavonskoj Posavini, *Prilozi Instituta za Arheologiju u Zagrebu*, Vol. 19, 47–62.
- Karavanić, S., Kudelić, A. 2010a, *Izvešće o projektu Barilović*, Zagreb (neobjavljeni rukopis pohranjen u Institutu za arheologiju).
- Karavanić, S., Kudelić, A. 2010b, Crkvišće – Bukovlje, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Vol. 7/2010, 328–330.
- Karavanić, S., Kudelić, A. 2011, Istraživanje prehistorijskih gradina Barilović-Osovlje i Crkvina-Bukovlje (Karlovačka županija), *Annales Instituti Archaeologici*, Vol. VII, 81–84.
- Karavanić, S., Kudelić, A. 2011, Ostava keramike s lokaliteta Kalnik-Igrišće II, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 28, 2011, 5–30.
- Karavanić, S., Kudelić, A. 2019, *Kalnik-Igrišće. Naselje kasnog brončanog doba*, Monografije Instituta za arheologiju 14, Institut za arheologiju, Zagreb.
- Karavanić, S., Ložnjak Dizdar, D. 2017, Traces of defence structures on Dubovac hill in the Late Bronze age communication network on the southwestern edge of the Pannonian plain, in: *Fortifications, defence systems, structures and features in the past, Proceedings of the 4th international conference of Mediaeval Archaeology*, Tkalčec T., Sekelj Ivančan T., Krznar S., Belaj J. (eds.), Zbornik Instituta za arheologiju 13, Institut za arheologiju, Zagreb, 25–44.
- Karavanić, T. 2019, Proizvodnja tekstila, in: S. Karavanić, A. Kudelić, *Kalnik-Igrišće. Naselje kasnog brončanog doba*, Monografije Instituta za arheologiju 14, Institut za arheologiju, Zagreb, 122–140.
- Kovačević, S. 2007, Karakteristični nalazi kasnohalštatskog naselja u Zbelavi kod Varaždina i fibula tipa Velem, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 24, 89–112.
- Kudelić, A. 2019, *Izvešće o arheološkim istraživanjima lokaliteta Kalnik – Igrišće 2019. godine*, Zagreb (neobjavljeni rukopis pohranjen u Institutu za arheologiju).
- Lamut, B. 1989, Kronološka skica prazgodovinske naselbine v Ormožu, *Arheološki vestnik*, Vol. 39–40 (1988–1989), 235–276.
- Ložnjak, D. 2002, Prilog poznavanju nalazišta ponad Sv. Marije Okičke, *Opuscula archaeologica*, Vol. 26, 313–329.
- Ložnjak Dizdar D. 2009, *Sjeverna Hrvatska u kulturološkom okviru južne Panonije na početku starijeg željeznog doba*, Unpublished PhD thesis, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Majnarić-Pandžić, N. 1986, Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji, in: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području, Znanstveni skup Karlovac, 12.-14.X.1983.*, Majnarić-Pandžić (ed.), Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 10, Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, 29–43.
- Marić, Z. 1961, Vis kod Dervente, naselje kasnog brončanog doba, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Vol. XV–XVI, 151–171.
- Medović, P. 1978, *Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslavenskom Podunavlju*, Dissertationes et Monographiae XXII, Savez arheoloških društava Jugoslavije, Beograd.
- Medović, P. 1988, *Kalakača – naselje ranog gvozdenog doba*, Posebna izdanja 10, Vojvođanski muzej, Novi Sad.
- Medović, P., Medović, I. 2010, *Gradina na Bosutu. Naselje starijeg gvozdenog doba*, Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture, Novi Sad.
- Mihelić, S., Raguž, K. 2015, Končalovići – Gradina, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Vol. 11/2014, 312–314.
- Oman, D. 1981, Brinjeva Gora 1953, *Arheološki vestnik*, Vol. 32, 144–217.
- Pahić, S. 1972, *Pobrežje*, Katalogi in monografije 6, Narodni muzej, Ljubljana.
- Pavišić, I. 1987, Rezultati probnih iskopavanja na prehistorijskoj gradini Špičak u Bojačnom, *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 3/4, 5–23.
- Popović, D. 1981, *Keramika starijeg gvozdenog doba u Sremu*, Savez ar-

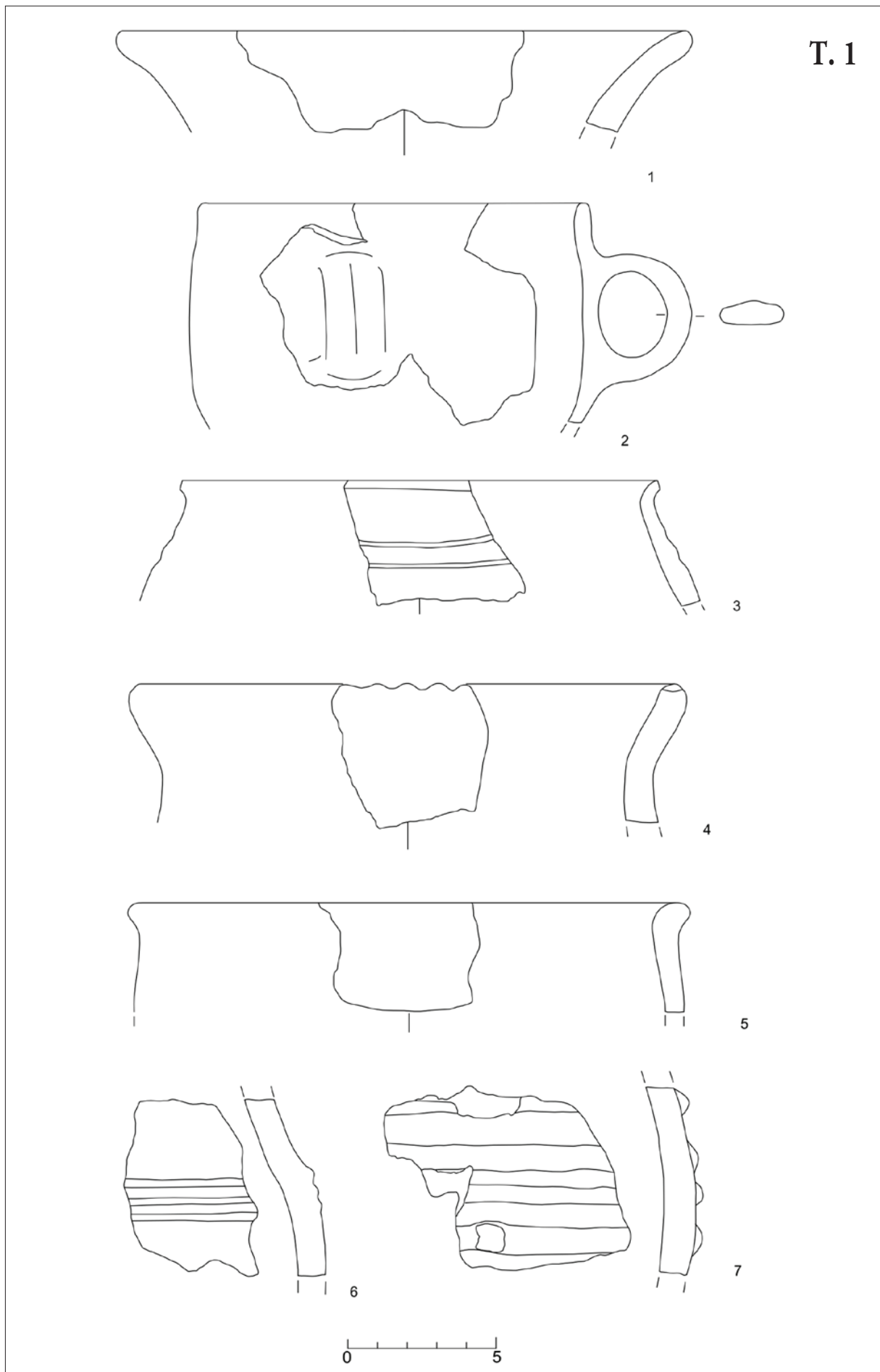
- heoloških društava Jugoslavije, Beograd.
- Potrebica, H., Dizdar, M. 2002, Prilog poznavanju naseljenosti Vinkovaca i okolice u starijem željeznom dobu, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 19, 79–100.
- Tkalčec, T., Karavanić, S., Kudelić, A. 2010, *Izvišće o zaštitnim arheološkim istraživanjima lokaliteta Stari grad Dubovac 2009./2010.*, Zagreb (neobjavljeni rukopis pohranjen u Institutu za arheologiju).
- Tkalčec, T., Karavanić, S., Kudelić, A. 2011, Stari grad Dubovac (r.br. 162), *Hrvatski arheološki godišnjak*, Vol. 7/2010, 343–345.
- Teržan, B. 1990, *Starejša željezna doba na Slovenskem Štajerskem*, Katalogi in monografije 25, Narodni muzej, Ljubljana.
- Vinski-Gasparini, K. 1973, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Filozofski fakultet Zadar, Zadar.
- Vinski-Gasparini, K. 1983, Kultura polja sa žarama sa svojim grupama, in: *Praistorija jugoslavenskih zemalja. IV: Bronzano doba*, Benac A. (ed.), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 547–667.
- Vinski-Gasparini, K. 1987, Grupa Martijanec–Kaptol, in: *Praistorija jugoslavenskih zemalja. V: Željezno doba*, Benac A. (ed.), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo, 182–231.
- Vrdoljak, S. 1995, Tipološka klasifikacija kasnobrončanodobne keramike iz naselja Kalnik-Igrišće (SZ Hrvatska), *Opuscula archaeologica*, Vol. 18, 7–83.
- Vrdoljak, S. 1996, Prapovijesno naselje na Kosovcu kod Bregane (Samo-bor), *Opuscula archaeologica*, Vol. 20, 179–188.
- Želle, M. 2011, Doljani Žumberački – Gradina, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Vol. 7/2010, 330–331.
- Želle, M. 2013, Doljani Žumberački – Gradina, *Hrvatski arheološki godišnjak*, Vol. 9/2012, 394–396.

Summary

The field survey of the area of the municipalities of Barilovići and Generalski Stol in 2010 included the survey of several hillfort sites along the course of the rivers Dobra, Korana, and Mrežnica. The purpose of the field survey was to collect basic data on the population and the patterns of selecting settlement locations, which especially applied to the Late Bronze Age. The goal was therefore to document spatial locations, collect surface archaeological material, and roughly date the sites. In the same year, a small trench was excavated at the site of Crkvišće – Bukovlje¹ in order to collect data on the types and preservation of subsurface archaeological artefacts and possibly on the types of structures and the spatial organization of the hillfort location.² The preliminary results of the field surveys and archaeological trial excavations have already been published (Karavanić, Kudelić 2010b; 2011). However, this paper provides a more detailed analysis of prehistoric finds and sites. The site is located on a naturally elevated and protected position above a bend of the River Mrežnica on its eastern bank (Fig. 1). Archaeological excavations at the site of Crkvišće – Bukovlje revealed a very small part of the prehistoric settlement; however, the analysis of stratigraphy and archaeological artefacts, but also the typological and chronological analysis of pottery, have led to conclusions about the time period of the settlement and details about the organization of the settlement, the structure of the ramparts, and the probable positions of structures in the settlement (Fig. 2). The analysis of the pottery style (Figs. 5–6; Pl. 1–8) has established that the site was settled in the younger phase of the Urnfield culture, which coincides with the results of the exploration of similar hillfort sites along the rivers of the Pokuplje region. The relative chronological beginning of settling the site of Crkvišće – Bukovlje can be determined as starting from the Ha B phase.³ Furthermore, the stratigraphy, but also the analysis of the characteristic shapes of the vessels and their decoration, has determined that the settlement at the site most likely lasted until the Ha C phase. Also, the excavations identified at least two phases of settlement at the site. Interestingly, the pottery style of some vessels (especially the decorating method) points to influences from the east (the Danube basin and the Basarabi style), from the central Balkan area (Bosnia), but also from the north (the southeastern Alpine area, the Ruše cultural group), proving that the area stood on an important line of communication. However, there is also a prominent local pottery tradition, which is mostly recognized by how the rims and shoulders of spherical bowls are decorated with vertical fluting, which is the most common design method.

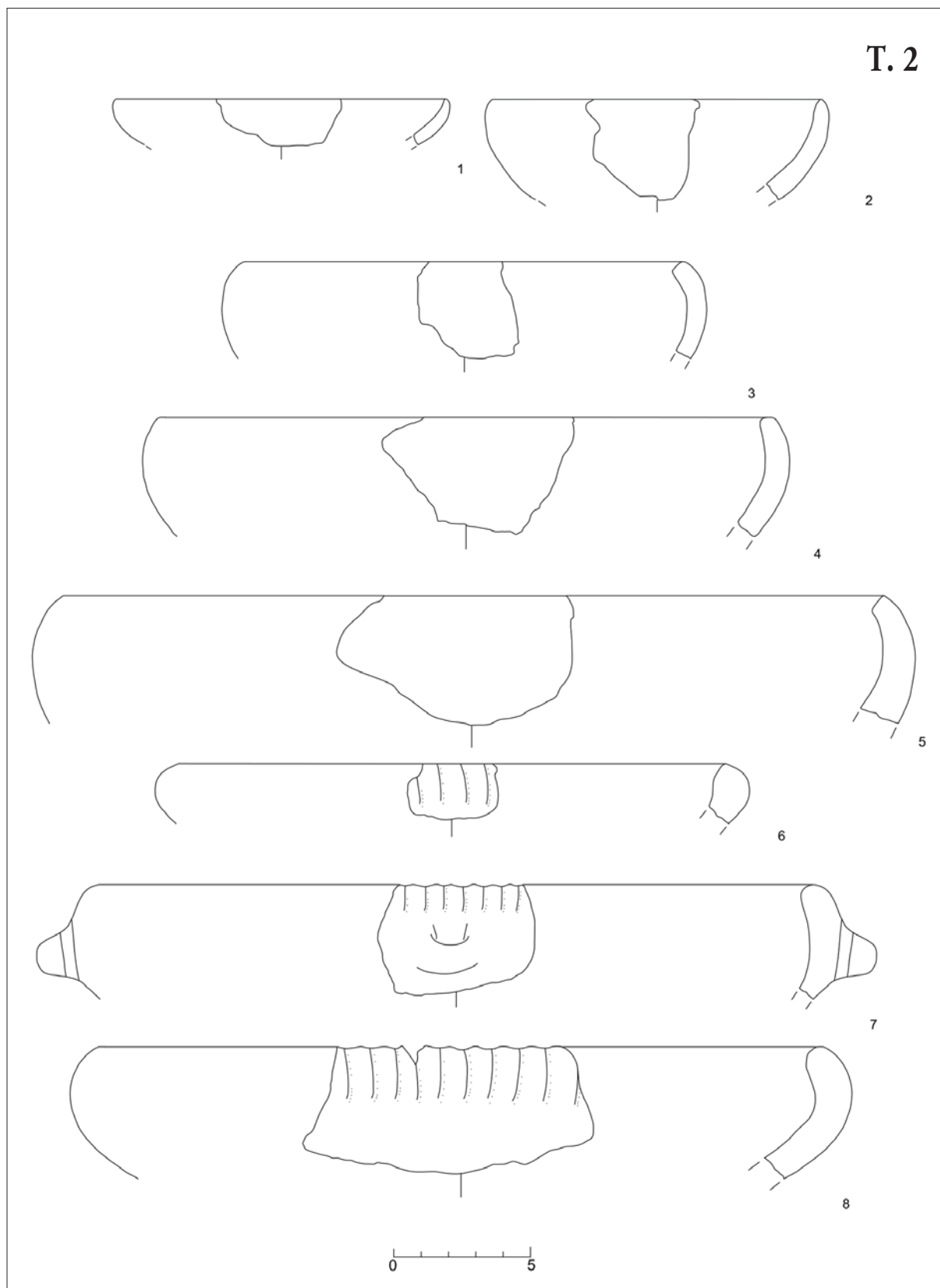
Moreover, an earthen-wooden rampart extending along the southern edge of the site/settlement has been documented at the site (Figs. 3–4). Also, this area is the most easily accessible, justifying such a construction project, which is also assumed for the masonry defence structure that was built during the younger periods of the past at the same site (Fig. 2). Since a part of the prehistoric rampart was damaged by artefacts from a younger period (Early Iron Age), it is assumed that the rampart was built during the Late Bronze Age. Similar types of rampart structures have been recorded in the wider area of central Croatia, but are rarely well-documented or well-researched. Extensive excavations of prehistoric hillfort settlements were conducted on the territory of Slovenia, identifying different principles of building defence structures, and finding earthen-wooden ramparts built mostly during the Late Bronze Age (Dular, Tecco Hvala 2007: 82–83).

- 1 Since the site is still being explored by the Croatian Conservation Institute, which has published the site under the name Crkvišće – Bukovlje (Azinović Bebek, Sekulić 2012, 2014a, 2014b), this paper will use the same name, even though the excavations of 2010 documented the site under the name Crkvina – Bukovlje.
- 2 The excavations were carried out by the Institute of Archeology in cooperation with the Conservation Department in Karlovac (Karavanić, Kudelić 2011: 81).
- 3 The excavations of 2010 at the site of Crkvišće – Bukovlje did not fully explore the northern half of the trench, meaning that the geological layers were not reached in that part. Therefore, the existence of remains from the older phase of the Late Bronze Age is not excluded. In fact, there are data on the discovery of potsherds at the same site; according to researchers, their stylistic characteristics can be dated to the older phase of the Urnfield culture, i.e. to the 13th and 12th cent. BC (Azinović Bebek, Sekulić 2014b: 174).

T. 1 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 1: 1–2, 6; SJ 2: 3–5, 7 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 1 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 1: 1–2, 6; SU 2: 3–5, 7 (drawing by: N. Bencetić)

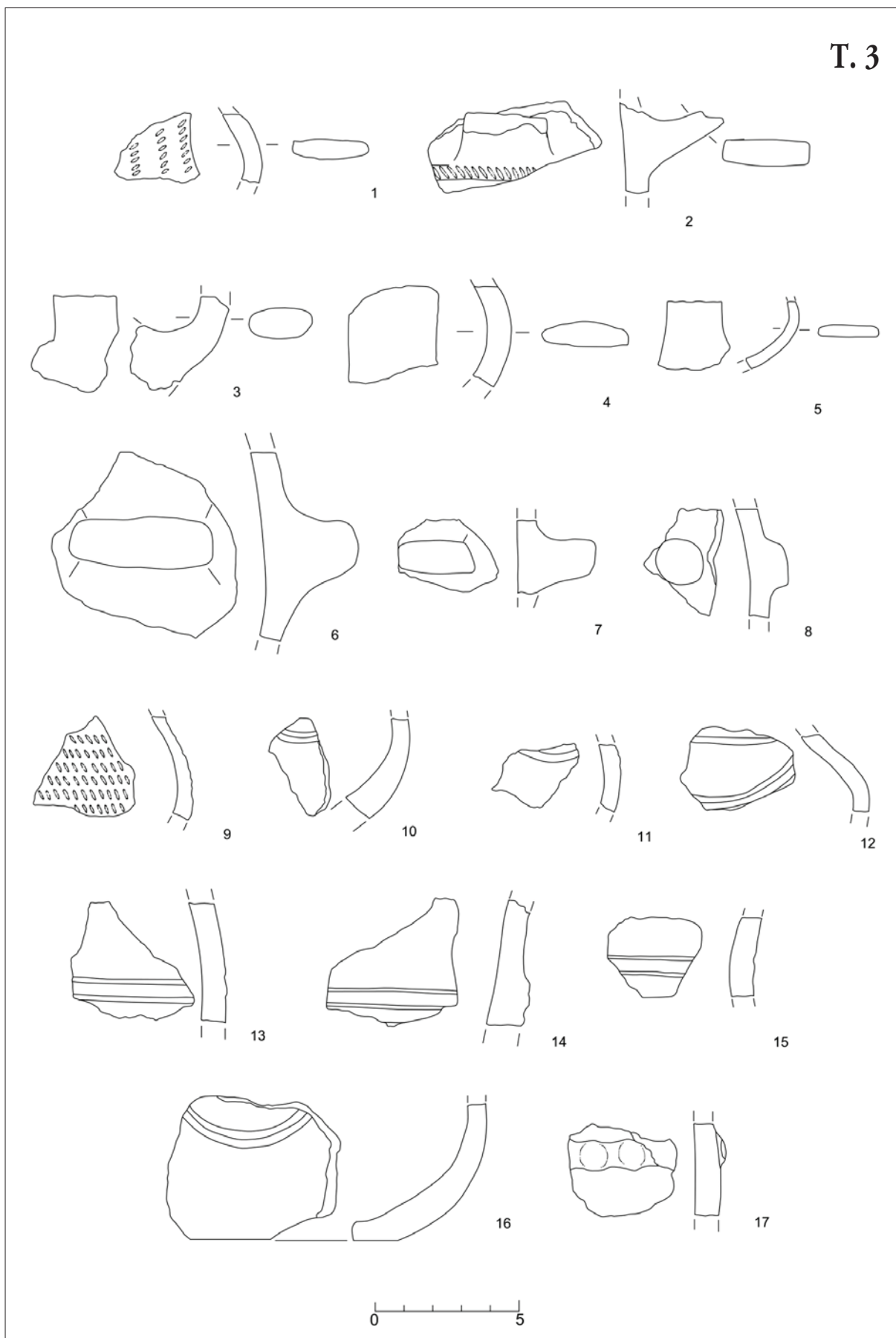
T. 2 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 2: 1–8 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 2 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 2: 1–8 (drawing by: N. Bencetić)

T. 3

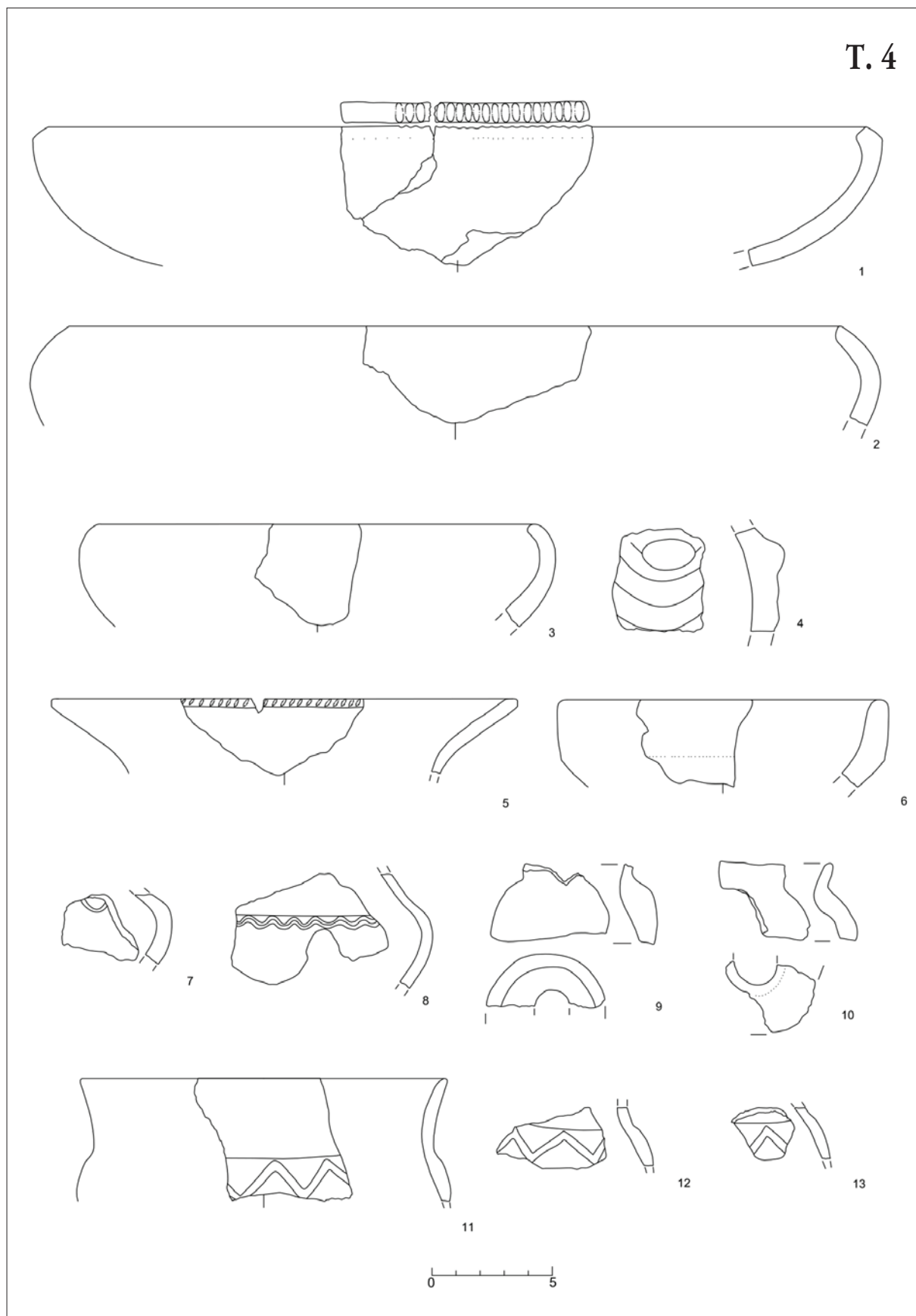

T. 3 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 2: 1–17 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 3 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 2: 1–17 (drawing by: N. Bencetić)

T. 4

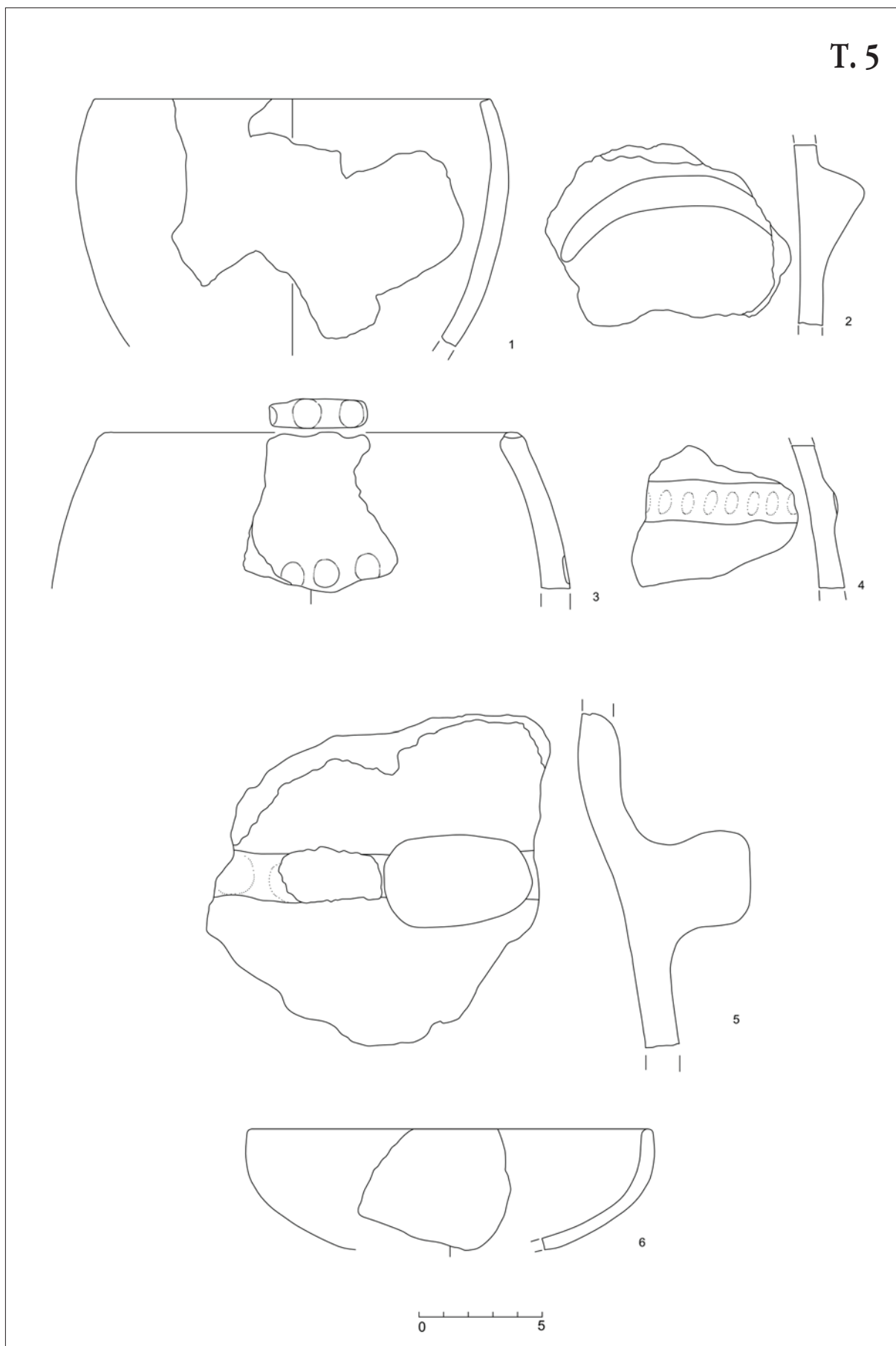

T. 4 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 4: 1, 4–10; SJ 5: 2–3, 11–13 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 4 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 4: 1, 4–10; SU 5: 2–3, 11–13 (drawing by: N. Bencetić)

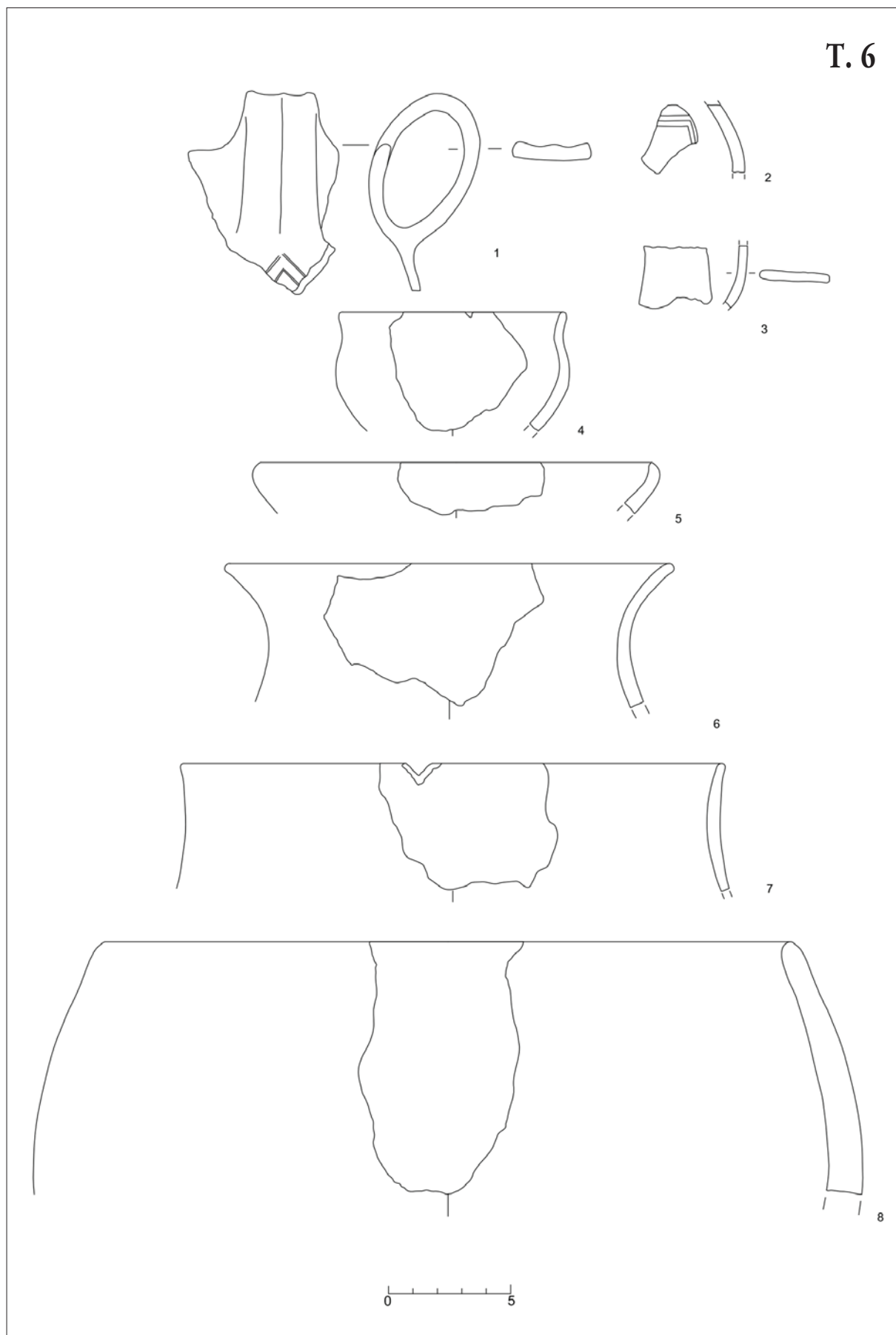

T. 5 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 5: 1–2; SJ 6: 3–6 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 5 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 5: 1–2; SU 6: 3–6 (drawing by: N. Bencetić)

T. 6

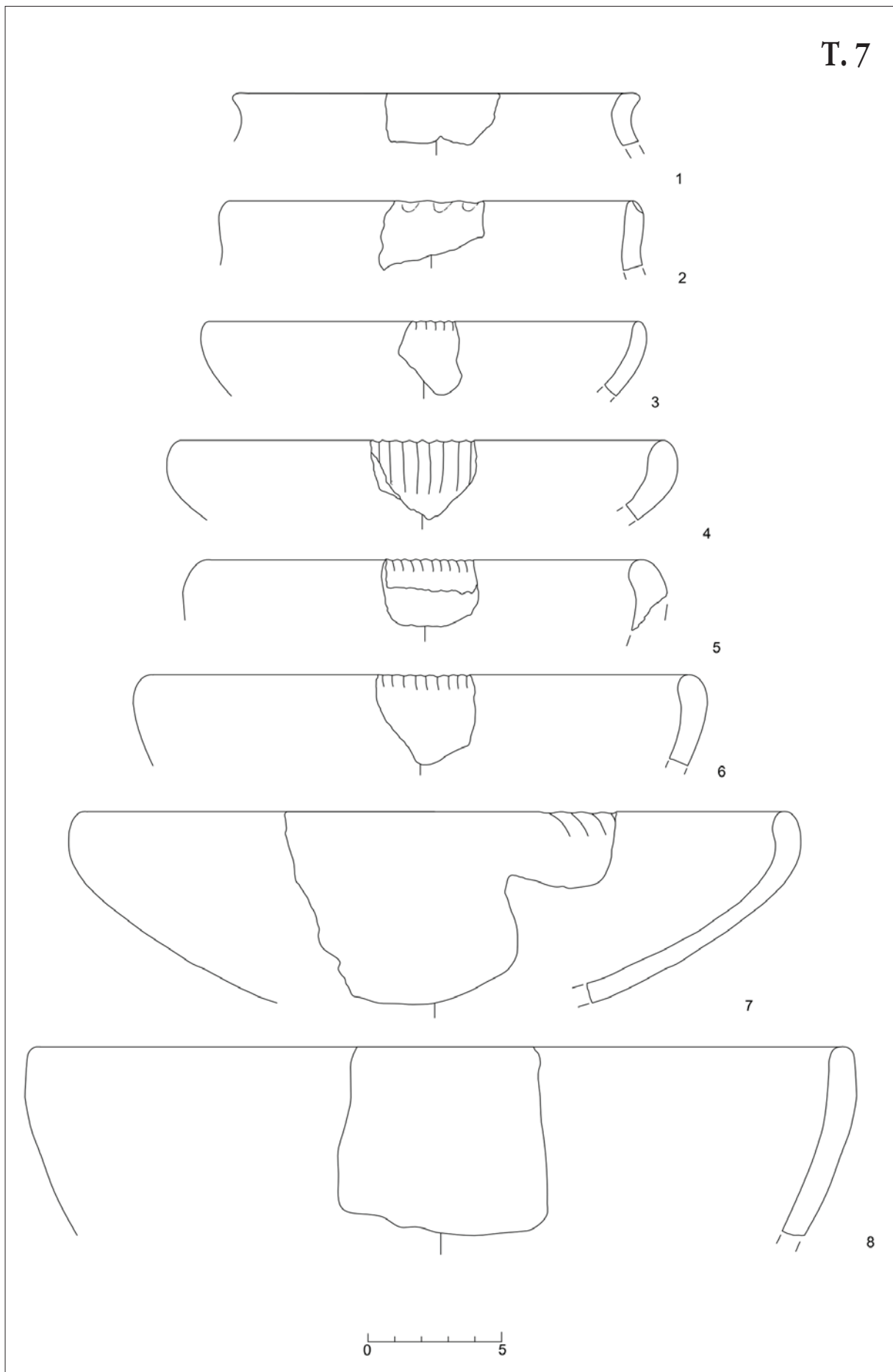

T. 6 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 15: 1, 3–8; SJ 25: 2 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 6 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 15: 1, 3–8; SU 25: 2 (drawing by: N. Bencetić)

T. 7

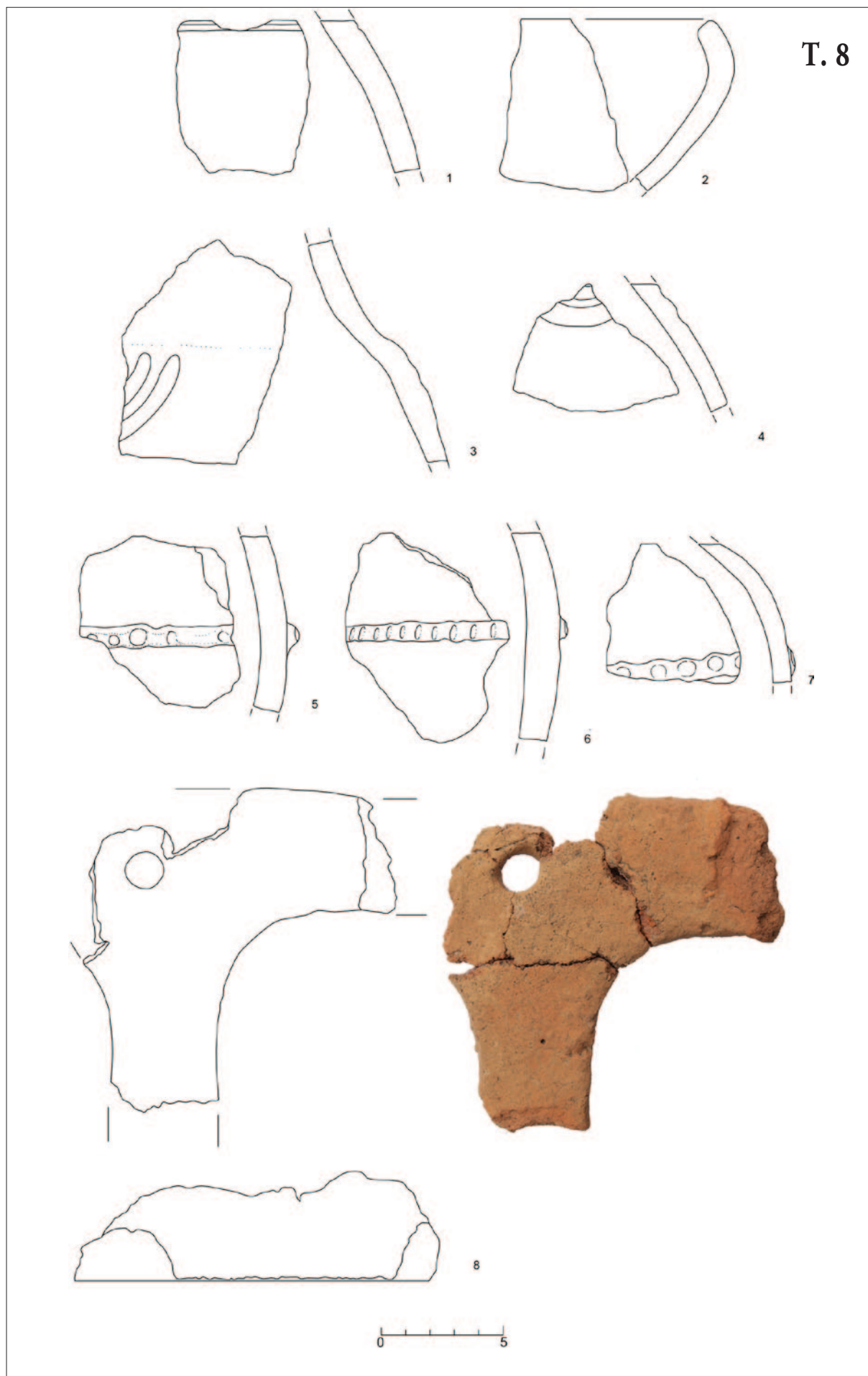

T. 7 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 25: 1–8 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 7 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 25: 1–8 (drawing by: N. Bencetić)

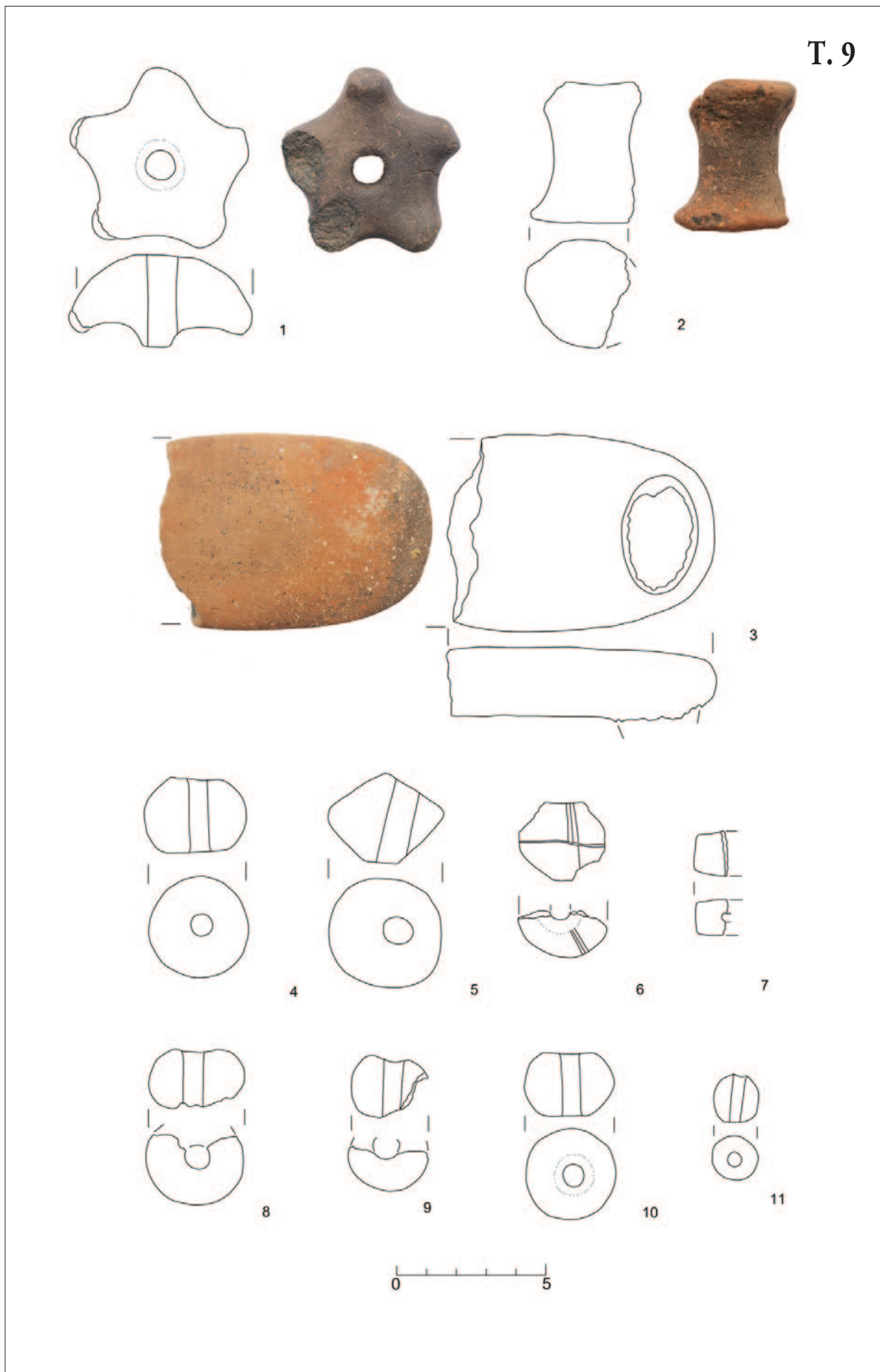
T. 8

T. 8 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 24: 1–2; SJ 25: 3–7; SJ 5: 8 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 8 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 24: 1–2; SU 25: 3–7; SU 5: 8 (drawing by: N. Bencetić)

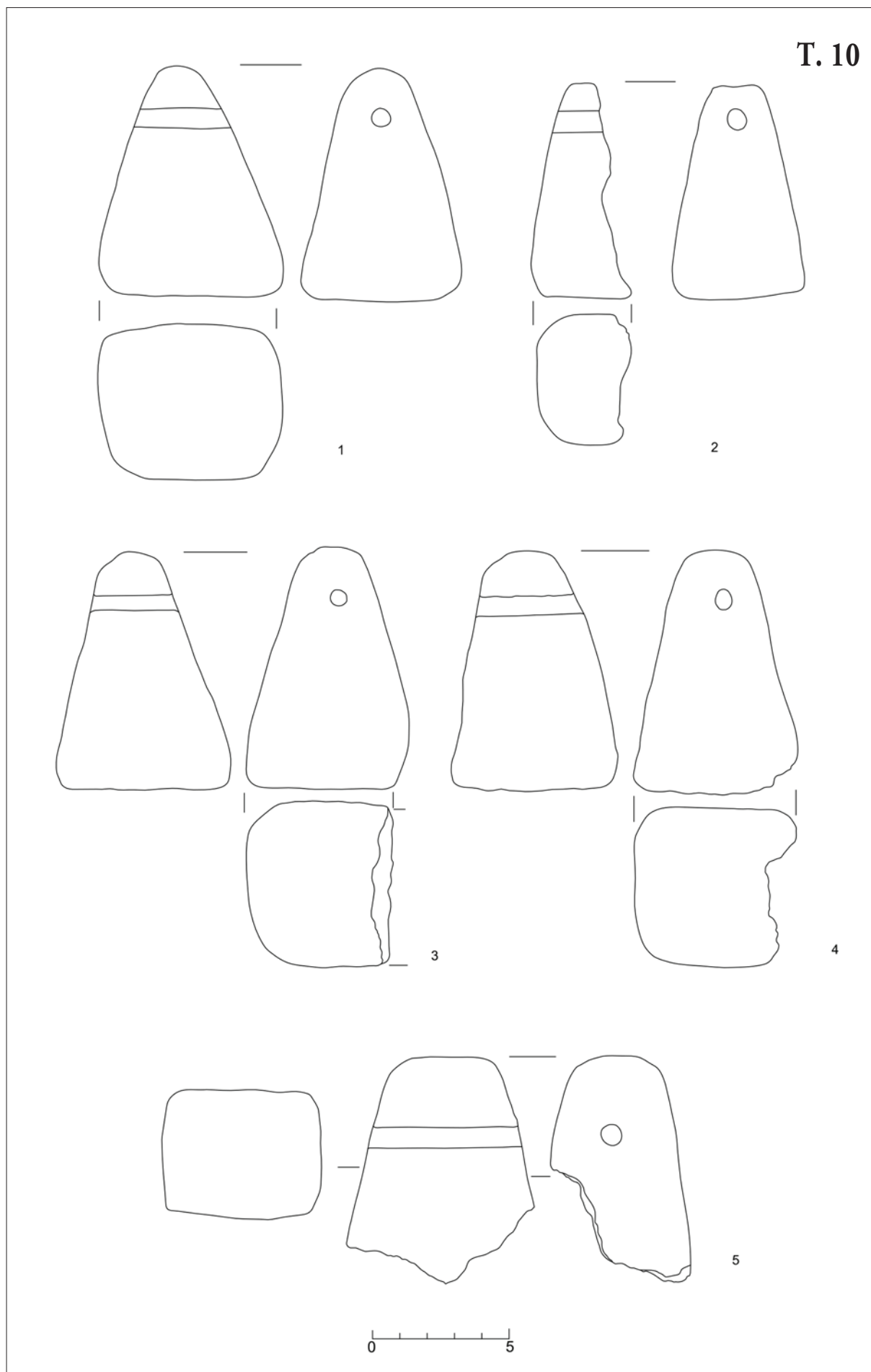

T.9 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 2: 1–2, 4–7; SJ 27: 3; SJ 5: 8–9; SJ 23: 10; SJ 15: 11 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 9 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 2: 1–2, 4–7; SU 27: 3; SU 5: 8–9; SU 23: 10; SU 15: 11 (drawing by: N. Bencetić)

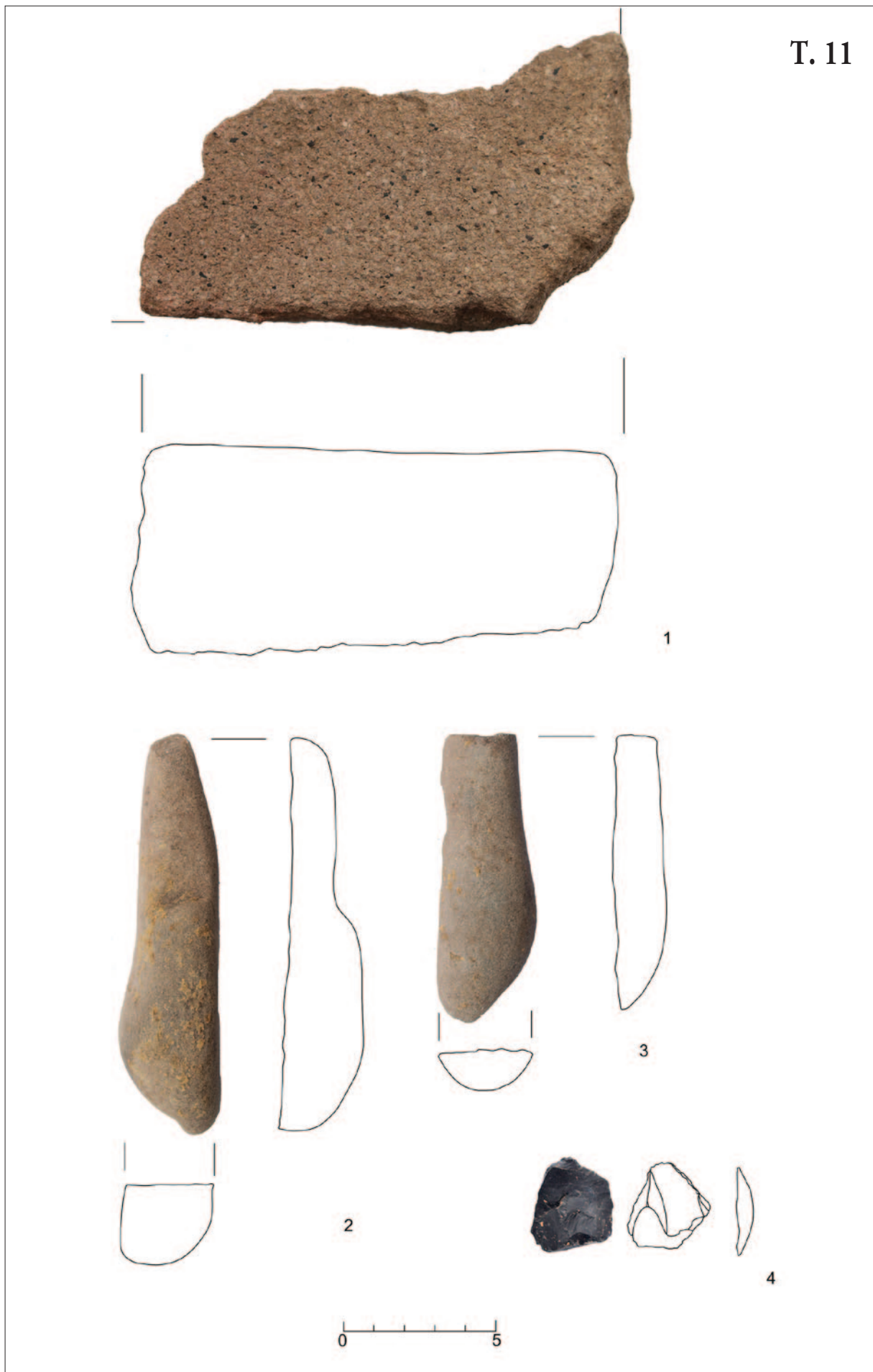
T. 10

T. 10 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 5: 1-2; SJ 15: 3; SJ 27: 4-5 (crtež: N. Bencetić)

Pl. 10 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 5: 1-2; SU 15: 3; SU 27: 4-5 (drawing by: N. Bencetić)

T. 11 Crkvišće – Bukovlje, Sonda 1, SJ 2: 1; SJ 5: 2–3; SJ 4: 4 (snimila: A. Kudelić)

Pl. 11 Crkvišće – Bukovlje, Trench 1, SU 2: 1; SU 5: 2–3; SU 4: 4 (photo by: A. Kudelić)